

УСС

НАД
Золотою
Лінкою

БІБЛІОТЕКА УКРАЇНСЬКОЇ БОЕВОЇ УПРАВИ.

Ч. 2.

ДРОСИП НАЗАРУК
ВОЕННИЙ ДОПИСУВАЧ УКРАЇНСЬКОЇ БОЕВОЇ УПРАВИ
НАД ЗОЛОТОЮ ЛИПОЮ
В ТАБОРАХ
УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

1917.

Другий наклад.

Накладом Української Боєвої Управи.

До фронту над Золотою Ліпою.

(Зміст: Чого я сподівався, а що побачив.
„Курить ся галицька волость.“ Запах спаленини й минувшини. Немезіс. На нашій несвоїй землі. Історія золотого нашийника. Як виглядає Аресовий шлях. Шілерівські чети. В бібліотеці У. С. С. Зі споминів д-ра Кирила Трільовського. Монумент, якого не буде. Два січові шпиталі. Дорога з Нижної Демні до Камінки. Чорнявка й русявець. Напись, викована в скелі. Таємниче озеро на горі. Пресова Кватира У. С. С. З вікна залізничного воза. „Еспанські їздці“ й інші свідки недавніх кривавих битв. Перший курінь в битві під Лісовичами. Другий курінь в битві під Болеховом. Сотня Цяпки в битві під гошівським монастирем).

Рік не бачив я Галичини. Одначе мимо того перший раз у життю не було мені спішено до неї. Бо в уяві стояли картини прикрі, невеселі: згарища й попелища, села, зруйнані з землею, поля і селянські ниви, поорані розвали й гранатами, збідніла людність з жахом в очах. На щастє, — розуміється, в усім є щастє, навіть часом у положенню

українського кореспондента, — зближав ся я до границь Галичини серед ночі. Невиразно бовваніли зариси Бескида. Студінь, що віяла з його провалів, знечувала нерви й думки. Нарешті — границя Галичини. Пізнаю її: я-ж стільки разів переїздив сюди. Почало невиразно сіріти й дав ся чути запах спаленини. Вміть скристалізувала ся моя свідомість: так, того запаху я весь час по дорозі боявся, я боявся побачити втіленне картини старого поета, змальованої словами:

„Курить ся галицька волость, дим до Бескида підняв ся.“

Страшне було мое вражіннє. Воно буде мабуть прикрійше навіть від того, яке людина може мати, оглядаючи пожежу цілої країни. Бо в великий пожежі все є щось могутнє, пориваюче, щось, що вдоволяє бодай негативні сторони людської душі, розхвилює їх, загострює обсерваційний змисл і тим містком переходить на позитивні сторони душі: будить творчість, уяву, жаль і співчуття. Але почути запах спалених цілої країни по багатьох місяцях від часу, як по ній гоготіла пожежа — се щось без порівнання гірше, ніж бачити пожежу. Воно викликує в душі вражінне пустині, але не „створеної Богом“, не такої, яка, кажучи словами Тараса, „ховається од людей“, бо в такій пустині, що ховається ся від людей, є щось

природне. А тут . . . Подібне вражінне мусить мати й відчувати хиба старий, розумний учитель, що ціле житте совісно сповняв свої обовязки, виховував цілі покоління молодіжи, а як білий волос покрив його голову, побачив, що з праці його життя ніщо не вийшло, що там, де він сподівався зерна, лише пуста полова й чорний кукіль.

Та на „щасти“ сіріло ще невиразно . . .

Запах спаленини ставав усе дужший і дужший. А рівнобіжно з тим щораз виразнійше виступали в душі понурі картини минулого, яке ся країна перенесла на собі. Одинайцять місяців витримувала вона весь тягар модерної війни з її тяжкими гарматами та міліонами ворожих військ, що перевалювали ся по ній, як саранча по збіжу. Така ії доля тепер, така була все. Не мала вона щастя з ранку, не має й до останку. Мов під болючим ударом зробила думка наглий скок у бік: якась жорстокість, якесь усправедливлення з льогічним ланцюгом конклузій перелетіло до мозку, мов ключ зранених журавлів. Здається, була ся якась психічна „кляпа безпеченства“, що ратувала перед безуспішним накопиченням гіркости й жалю. Ратувала, як могла. З якимсь дивним поспіхом вилітали думки, ні, відривки думок про те, що нам належить ся все, що нас коли небудь в історії зустрічало. За княжі коромоли, за боярські інтриги, за квіетизм і

байдужність, за те, що ми тепер оглядаємо своїми очима між нашою інтелігенцією. Немезіс. Онде ходить вона по нашій землі з великим мечем у руці, а в слід за нею іде голод, пожежа, нужда та зараза. Якже глибоко й цупко повязані тут преміси з висновками в тій ґранітовій „льогіді фіктів“.

Зрештою ся незовсім слушна конклузія успокоїла мене, мов порошок аспірини. Але я грубо помиляв ся, думаючи, що душа вже задубіла й що не відчуватиме сильнійше ще прикрійших вражінь . . .

„Лавочне!“ — Я виглянув у вікно. Ні сліди знищення, ні зруйнований дворець, ні ті приkrі думки з фальшивими висновками не боліли мене так, як се, що я, почавши від цього місця, чув і бачив. Але читач може хиба додумати ся цього. Бо я не скажу йому. Не можу сказати: в вигіднім кріслі сидить пан з червоним олівцем і читає сі болючі для мене рядки, читає скорше, ніж ті, для котрих вони призначенні, скорше і — може уважнійше. Але читач повинен знати, що я, почавши відси, чув і бачив. Бо воно було й перед війною. Тільки тепер воно дуже разить . . .

„Марш! куди пхаеш ся?!“ залунав панський голос того, хто має право так кричати. Купка наших переляканіх молодиць

біжить попри вагони поїзду. Босі, обдерті, залякані люде. Горохане . . .

Відвертаю очі від тої картини. „Ой, не однаково мені“ . . .

А поїзд мчить по нашій, несвоїй землі. І минає згарища, сторчачі комини, руїни хат. Вже студені. Перекурила ся галицька волость. Срібний Опір веть ся поміж ті згарища, скаче по камінню і дзвонить чудову своїм смутком пісню про молоденького князя Святослава, котрого саме тому літ девятьсот удушив над його берегами золотим нашийником рідний брат. Символ золотого нашийника, що душить цілий народ . . . Його по Святославі одідишли опісля гетьманські доносчики й наші московофіли. Веселий Опір сумну співає пісню.

Залізні мости на Опорі тут і там покручені, якби були з лика, а не з твердого металю: сюди йшов Арес, бог могутній. І рвав залізо і ломав мости і кидав в Опір залізничі тори й розмітував скелі та столітні смереки. Сюди йшов Арес, бог могутній.

А там у темряві споконвічної дебри, в засіках, у мраці і болоті ворушило ся щось — таке мале і незриме: то бігли дебрами Бескида молоденькі чети Українських Січових Стрільців, перевивали ся поміж ноги страшного бога побоєвищ й останками віддиху летіли на позиції, щоби ставити опір

навалії споконвічного ворога. Сюди, берегами Опора, йшли вони. А кров значила їх сліди. Кров, кров! Спокутовували вину батьків і прадідів своїх, нашу, не свою вину.

„Сколе!“ Добре мені знане містечко. Згарища величної палати баронів Гредлів, попелище з великого тартаку. Тут і там по-вибивані шиби в місті. Але місто стоїть, як стояло.

Заходжу з товаришами до знайомої хазяйки. Їмо. Наймолодший з нас іде до поблизького села Камінки, де стоять Кошем наші стрільці. По якімсь часі приїзджає по нас фіра. Ми такі втомлені. Але весело їдеться до свого Коша. Вже здалека видніють на тлі зеленої мурави над Опором цілі сотні новобранців Українських Січових Стрільців. Роблять вправи. Приготовлюються, щоб даліше спокутовувати нашу, не свою вину.

Доходить полуднє. Легіт з провалів Бескида доносить до нас відгомін їх пісні: „Гей, там на горі Січ іде!“ Очевидно ідуть на обід. Підізджаємо близше й дивимося на них: тут і там у їх рядах синє мундур гімназиста. Сам молодник, сам молодник . . . Здається ся, що кожному з них говорить з очей Шілерівська поезія:

„Noch in meines Lebens Lenze
War ich, und ich wandert' aus

Und der Jugend frohe Tänze
Ließ ich in des Vaters Haus,
Denn mich trieb ein mächtig Hoffen
Und ein dunkles Glaubenswort . . .“*)

Так, коли не зникнє в нас віра ї туга за самостійністю України, то північний кольос, хочби загарбав наші землі аж поти, поки доходить запах спаленини, то е по останні межі української території, не зітре наших змагань, не знищить нашої ідеї. Се така дивна картина — сі дрібні розміром чети, сотні і куріні, що йдуть провалами Бєсқида проти величезних армій східного царя, зібраних зі 111-ти народів у двох частях світа. „Хто з них вернє, хто загине?“ Вступаю до бібліотеки. Зустрічаю в ній крім книжок, які я вже перше бачив у Варпалаці, цілком нові транспорти. Чого тут нема? І „Бібліотека найзnamенитших повістей“ „Діла“ і старі видавництва Франка, тут і там стрінеться і виданнє рос. Українців. „Те все, прошу пана, привезли ми зі Львова на своїх колінах, притримуючи весь час руками, бо не було як і чим пакувати“, каже до мене якийсь молодий стрілець. Питаю його, з котрої він гімназії. Відповідає, що він не гімназист, а має тільки 4 класи сільської

---

*) Ще в весні моого життя був я і вимандрував і полишив у хаті батька веселі танці молодості, бо гнало мене могутнє сподіваннє і темне слово віри.

школи. Я засміяв ся в душі. Щиро й сердечно засміяв ся з тих, які думають, що зможуть знищити українську національну ідею. Голова „Боєвої Управи“, д-р Кирило Трильовський, що приїхав тут зі мною і разом зайшов до бібліотеки, переглядаючи книжки старшого видання, при деяких з них оповідає інтересні історії про те, як вони повставали, відкриває деякі криптоніми, каже, хто й серед яких обставин дав ініціативу до написання або видання сеї чи тої книги. Скрізь видно невідомі нам молодшим сліди величезної праці Франка, серед найтяжіших обставин, сліди праці чоловіка, котрого рани повстали зі шпигань таки наших людей, одного з тих, котрі з горя і голоду „бігли геть від нас, на глум піднимані і сміх“. Чому ж ніхто не списав досі тих прейнтересних речей про колючу стежку, якою йшли найліпші споміж нас? Все те пропаде, коли вимре старше покоління і не буде навіть того, чого Франко бояв ся:

„Щоб монументом їх не було те камінне,
Яким в відплату за плодюче насіннє
Ще при життю обкидувано їх . . .“

Ні, навіть такого монументу не буде, здається ся. Пізнійші покоління не знатимуть навіть терпінь і мук, серед яких творила ся наша нова культура. Я подивився мимохітъ на голову „Боєвої Управи“. І він належить

до тих, що зазнали неодного неприємного на дорозі свого публичного життя. Та велика енергія, яка в нім була, пішла в більшій частині на камінне „монументу“, якого не буде.

— Чудові віллі міліонерів Гартенбергів. І пригадується ся мені чудовий своїм положенням шпиталь давнього Запорожжя: монастирь Межигірського Спаса, над самим Дніпром, вище Київа, де замикав очі один з найкращих січових отаманів: „Семен Палій, Запорожець, горем недобитий“. Вертаючи в році 1683 зпід Відня, мусів він переходити Карпатські гори. Може саме йшов він туди зі своїм полком. Може саме спочивав він тут, де тепер находить ся шпиталь Українських Січових Стрільців. Ми не знаємо сього. **Бо ми „неісторичний“ народ** — неісторичний у значенню, що не знаємо найінтересніших моментів з нашої бувальщини. Не списували сього батьки, не люблять писати й діти. А як і напише хто, то воно і так піде мишам на сніданок. Ген з глибини борів здовж річки Камінки веть ся і долітає до нас півчутно невиразний відгомін пісні, такий ніжний, як легенька смуга диму з доброго цигара. Чи се причув ся далекий відгомін пісні Палієвого полку, що може переходити сюди? Ні, ся дорога веде поміж чудові скелі, попри таємні озера до села Камінки в повіті Долина, де містить ся властива кадра Україн-

ських Січових Стрільців (у віллях Гартенбергів на Долішній Демні находить ся тільки команда, часть канцелярії і всі новобранці).

— Ви може цікаві знати, як виглядає дорога до сеї частини „Січового Коша?“ То представте собі в уяві найкращий вид, який можете представити собі, а я дам тільки руштованне до вашої будови в уяві: По обох сторонах гори, борами покриті. Між ними веть ся і скаче по камінню маленька та збиточна й гарна, як гарна інститутка, що спішилась на стрічу зі своїм любком — річка Камінка (вона при самих віллях Гартенберга лучить ся з Опором). Вона така сильна брунетка, як Олір ясний бльондин. І біжить вона по мохом оброслім камінню, серед темних борів Бескида. Скрізь водопади й кручі і прямовисні скелі. На одній з тих скель, простій і гладкій, як стіна, видніє виразна, хоч почорніла вже, викована напись: „Ще не вмерла Україна 1912“. Під нею дрібнійші підписи двох (очевидно) студентів, що виконали сю небезпечну роботу. На жаль за-слабі маю очі, щоб відчитати імена сих відважних хлопців. Не розумію, як вони могли дібрати ся до тої скелі і викувати в ній сю напись, бо Камінка саме в сім місці творить глибоку, збиточну сагу. Цікаво, чи між російськими військами, що переходили сею дорогою, були й російські Українці. Сю напись мусіли вони

запримітити. Цікаво, з яким почуваннем минали вони сей скромний, виразний знак нашої живучості. А ліворуч під гострим кутом відбивається у бік під гору дорога. Коли підете нею, забувши на хвилю про ціль своєї дороги, то за яких 300—400 ступнів побачите високо на горі кругом закутане в смерековім борі таємниче озеро дивної форми. Кругом шувар і трясавиця, але доступ можливий в однім вузенькім місці. Допливу до цього озера не видно, але мусить він бути дуже сильний, бо відлив, що впадає до Камінки, зовсім поважний і бистро пливучий з гори. Публичний гостинець до села Камінки, дорога, котра провадить з того гостинця до озера й відлив з того озера творять трикутник, котрий видається ся такий регулярний, що міг би творити правильну основу до переведення доказу на відоме твердженне Пітагора.

Коло шість кільометрів далі розкинулося село Камінка, де тепер находить ся Січовий Кіш. Їдемо просто на обід. Товариші приймають нас як давніх знайомих. Приємно між ними. Іду до Пресової Кватири. Контролюю роботу, виконану в моїй неприсутності. Читач, що сидить собі в вигідній кімнаті, не має поняття, серед яких трудностей приходить ся тут працювати. В Камінці хат небагато, село бідне. І хоч Пресова Кватира,

найшовши прихильність у місцевих комandan-
тів, приміщена в хаті начальника громади
одначє їй тут дуже тісно та значно гірше
ніж у Варпаланці. Вона розпоряджає всього,

Село Камінка в повіті Долина, де перебував Запасний
Курінь У. С. С. від 6. VII. — 21. VIII. 1915. Світлий
30. VII. 1915. Евген Бородієвич.

одною кімнатою, котра служить також за спальню, часом і для кількох людей. Ліжко тут тільки одно. Тому по кутах стоїть сіно, що служить за постіль. Шаф нема. Лямпи нема. Не так, як у кімнатах культурного Німця в Варпаланці. Мимо того робота йде. Пішов я до наших командантів в справі другої кімнати для Пресової Кватири. Прирекли..

Само полуднє. Сонце світить. Ясно й тепло. Під оборогами сїна лежать „кадристи“. Тут і там чути, як декламують Щевченка, як читають Франка. Дехто жалується на нудьгу. Книжок так мало. Часописів нема. Старшина забирає.

Засідання Пресової Кватири. Установлене хронікаря. Цікава дебата над тим, як повинна виглядати сучасна хроніка. Наперед обговорено засади обективізму й індивідуалізму. Дебата гаряча, як в академічнім товаристві. Шкода, що в душній кімнаті при ловій свічці просто годі її записувати. А потому виїзд. Коли читач не був українським кореспондентом, то нема що йому представляти приемності їзди нашої братії. Скажу коротко: вона їде на правах простих жовнірів. Нехай читач представить собі всі вигоди та заохочення чужих кореспондентів на таку дорогу, додасть до того деякі своєрідні прикорости, а матиме слабе поняття про приемності українського кореспондента.

З вікон вагону видніють, як і передтим, гранатами розвалені хати, сліди пожарищ і могили (між Бескидом і Лавочним в якісь ліску кілька десять могил, тепер їх видно рідше). Тут і там мигне пікельгавба на могилі пруського жовніра.

А коло Болехова видніють виразні сліди недавніх кріавих битв. Густо одна попри

другу розставлені криївки, викопані в землі здовж залізничого пляху, ріжної великості й форми. А перед ними тягнуть ся на великім просторі т. з. „еспанські їздці“. Се просто движимі стільці до різання дров (звані на Гуцульщині „кобилами“), тільки значно тяжші і більші, збиті з дощок. Вони в горі і в долині та по середині, як також навхрест, обмотані колючим дротом. Взаємно між собою вони не луčать ся трівало, тільки своїм положенням. Коли розстрільна посугається наперед, то такого „еспанського їздця“ переносить двох до чотирьох людей і знов уstawляють їх в один ряд перед новою розстрільною. Ся легка й про око невинна охорона в дійсності дуже небезпечна. При ній в часі її розсування паде найбільше ворогів, що приступом ідуть. А тягнеться та охорона цілими кільометрами без огляду на терен, болота й мочари. Підїзджаємо до Болехівського двірця. Між моїми товаришами, що брали участь в битві під Болеховом, починається оживлений рух. „Онде наші криївки! Ось тут ми лежали! Відтам наступав ворог! В сім направямі звертала ся його найдужша артилерія! А там поза нами під селом Лісовичі взяв ворог в неволю Степанівну та кілька-найцять наших товаришів, окруживши їх окопи!“

Та битва відбувалася по зливнім дводневнім дощі. Наше правильне військо, що

російську 22-центиметрову тяжку гармату). Супроти того заявив я, що спатимемо в саді, але писатимемо допізна в хаті, щоб упорядкувати свої враження бодай здебільшого за свіжої пам'яті. Вони погодилися з долею і навіть були такі чесні, що виняли пів вікна, щоби прочистити воздух.

Нафта в малій лямці-сліпочці була тільки, на дні, а бабуся десь пішла спати. Почали ми шукати за нафтою. Найшли бензину, спирта а нафти не було. Вкінці по докладній ревізії хати відкрили ми й баньку з нафтою, котра смерділа так страшно, як господарка в деяких повітових радах. Налили ми тої нафти але робити було годі. І ми рішили ся йти спати до намету в саді. Тимчасом увійшов до хати четаръ У. С. С., один з моїх знайомих з давніх часів, товариш Стронський. Я не бачив його вже понад десять літ і тому дуже ним утішив ся. Він зараз постараав ся нам о фляшку пишного мёду та приніс хліба. І почала ся розмова про давні студентські часи, завзяті академічні дискусії в „Громаді“, про старих знайомих, про останні новини з Відня. Приємно було.

Десь коло першої години в ночі пішли ми до саду спати. В сусідній наметі відкрив я ще одного знайомого, четаря Гарасимова зі Стрия. Він лежав у маленькім наметі і при свічці читав своїми слабими очима якусь по-

вість Реймонт. Я оповів йому дещо про його родину, при тім показало ся, що він уже був досить добре поінформований про її долю; знатакож про вивезення на Сибір свого батька. Від нього довідав ся я, що ми спимо вже в обсягу російських гармат і що відси чути вже вистріли ручних крісів на воєнній лінії.

В наметі було приемно. Я і мій товариш С. розібрали ся в темряві та полягали. Нараз чуємо стріли, зразу крісові сальви, потому гарматні. Я сказав би, що крісові сальви роблять на непривидаенного сильнійше вражене ніж гарматні вистріли. Психологічно можна би се пояснити мабуть тим, що при крісовых сальвах повстає думка: ворог недалеко, він підходить цілою лавою і сипле, сипле. А гармати все стоять дальше, стріляють рідше, при них велика правдоподібність, що не траплять. І гук їх не такий прикрай, як відгомін крісовых сальв. Гармати просто кашляють. Здається ся, що десь там за лісом стоїть кілька величнів з байки тай кашляють. Кашляють повагом, поволі. Нехай там кашляють своїми зихриплими голосами! А ті дрібні, влізливі крісові дзвякоти не дають спати. Як скрізь, так і тут все ліпше мати до діла з великими панами.

Порядкую в голові свої враження з дороги. Найприкрайшого зазнав я в Стрию: Там

на нашій церкві повівали прапори; всякі там були, з виїмкою одного, а саме не було на українській церкві українського прапора... Я хотів би здоровово вилаяти ся. Але що се

Вид на замкові руїни в Галичі. Червень 1915.
Світлив І. Іванець.

поможе? Чи мало ми вже себе лаяли? „Народе без пуття, без чести і поваги!“

А найприємнійше вражінне мав я у Станиславові: Там був я перед самим виїздом на нараді поважних представників українських товариств. Заступлені були: філія „Просвіти“, „Банк Звязковий“, „Бесіда“, „Сокіл“, „Товариство Педагогічне“, „Родина“, „Українська Книгарня“, „Станиславівська Ставропігія“, кот-

ра має величню каменицю, виставлену коштом півтора міліона, товариство „Світло“, основане на підставі закона з 1906 р. (воно доставляє електричне світло). Приємно було дивити ся на тих поважних представників наших світлих інституцій, що з одушевленнем слухали кожного слова голови „Боєвої Управи“ д-ра Трильовського й отамана У. С. С. Гриця Коссака. Приємно було бачити їх захоплених справами нашого стрілецтва та чути, як вони просили, щоб до їх міста дати бодай один відділ Стрільців на залогу або промістити кадру. Вони прирікали відступити на приміщення Стрільців будівлі наших національних інституцій, уладжувати для них концерти та відчити. Були тут зібрані представники різних поколінь, почавши від того, з котрим ще переписувався покійний Драгоманів за своїх молодих літ. Всі вони щось вкладали в національну роботу. При кінці засідання один з учасників сеї поважної ради сердечними словами дякував отаманові Коссакові за його працю у стрілецьких рядах. Я звичайно не люблю слухати таких подяк, бо не знаю, в котрий кут салі притім дивити ся і яку робити міну. Але сим разом подяка була така щира, що я не потрібував робити ніякої міни.

Був я і в „Українській Книгарні“ у Станиславові. Скрізь по полицях множество наших

книжок ріжних часів і видань. Все се спроваджено зі Львова вже по відході Москальїв, бо тут вирабували вони книгарню до останньої брошури. На столі стоїть показна пачка

Міст в Галичі. Москалі висадили його в воздух,
австрійські піонери направили тимчасово.
Світлив в червні 1915 І. Іванець.

„Ураїнського Слова“. Довідую ся, що самі селяне довколишніх сіл купують щоденно понад сто примірників сеї нашої часописи. Приємно робить ся на душі, коли бачить ся докази, як скоро відживає наш національний організм, про котрий Москва думала, що вже розторошила його. Купую другу частину географії Рудницького, шкода, що нема першої.

Входить старенький мужик з лагідним лицем, покірно кланяється і домагається „Українського Слова“, „Свободи“ й „Діла“. Так і чути, як у наш національний організм, повалений війною, входить кров і починає його оживляти, відсвіжувати.

І ще одно місто бачив я по дорозі: наш старий, чудовий Галич. Признаю ся з дійсним, неуданим соромом, що я перший раз в'їздив

Курінний лікарь д-р Володимир Білозор при роботі.
Світлив в липні 1915 І. Іванець.

до нього. Куди я не волочився по світі! Де я вже не був! А в Галичині нема мабуть цікавішого урочища, ні більшої гори, котрих я не змірив би власними ногами. Я дійсно

не знаю, чому й як зложило ся так, що я ніколи не був у Галичі. Може тому, що я дуже часто переїздив попри нього залізницею і через те Галич у моїх плянах подорожий і прогульок як ніби то відома мені річ не звертав на себе моєї уваги. З дивним почуванням віїдив я в те місто, котре колись було більше й багатше ніж Відень, Париж і Льондон. Вже здалека видно, що вїзджається у незвичайний город, який має за собою традицію. Я хотів би написати дещо про те, що я розумію під традицією і як вона сягає безконечно дальше в будучину ніж у минувшину. Однаке мені в самий час пригадується один з учителів одної з українських гімназій, котрий виклади про Гете розпочинав ось як: „Знаете ви, хто був Гете?“ — В класітишина. — „Е, шкода говорити! Цюropайллович, lesen Sie weiter!“ Про Галич в часі війни скажу тільки, що бачив я в нім пра-пори: пруські, мадярські, австрійські, польські, баварські, саські і всякі інші; — не бачив тільки українських. Се немов символ нашого старого боярства, що їздило колись улицями цього міста так пишно й гордо, що навіть на землю не дивило ся, як оповідає стара літопись. А підpiralo інтереси чужих володарів, тільки ніколи свого. Дух його по нинішній день товчеться по мозках наших людей. Я чув від наших поважних і розум-

них офіцерів оповідання про те, що як сто-
ячий на сторожі наш жовнір почує, що пе-
реходячі попри нього офіцери говорять „по
нашому“, то не салютує. Запитаний, чому так
робить, відповідає: „Та бо ви, панове, свої
люді“. — Чи знаєте ви, що то значить по-
шанування своїх людей, своєї влади, своєї
ухвали, своєї постанови? Цюropайлович, lesen
Sie weiter!

А дальше ген за стародавнім Галичем
бачив я на полі при дорозі старого Жида
з довгою білою бородою. Він держав у ру-
ках велику єврейську книгу, обернений був
лицем до свого Галича — старого Єрусалима
й молився: О що молила ся та людина?
Чого вона хотіла від свого Бога? . . .

А далі почали показувати ся стрілецькі
рови та московські окопи. Ідуть вони ген
далеко через панські лани й мужицькі ниви
— такі якісь дивні, немов сліди до потвор-
ності великої забави. Отаман Коссак, що під-
возив мене на своїй фірі, зліз разом зі мною
з воза та пояснив мені докладно будову й
напрям тих ровів, при чим оповідав, як зна-
менито та скоро будують іх наші хлопці.
„Вони навчилися того від Москаля, але пе-
ревисили свого майстра“.

А там на полі біля такого стрілецького
рова оре старий мужик землю. Спокійно йде
за плугом. Я мимохітъ глянув кругом себе.

Копи стоять по полях, тут і там зеленіє паша, все оброблене, тільки якийсь панський лан великий і безмежний стоїть облогом. І я зрозумів тут, чому всі великі вожди та найрозумніші монархи й державні мужі дбали про мужика, хоч не багато могли йому помогти. Я зрозумів змагання благородних Гракхів, котрих римські пани лавами зі салії засідань сенату вбили на зборах. Я зрозумів, чому Наполеона називали „цісарем мужиків і жовнірів“. І зрозумів я також сю глибоку прихильність мужицької маси до ідеалу розумного монарха. Про се так багато треба би говорити сусільності, котра не терпіла інакшої влади, як походячої з вибору, а такої також не шанувала . . . Цюropайлович, lesen Sie weiter!

В однім селі зустрівся я з нашими офіцерами, що їхали на відпустку: з такими, що тут у службі. Я спав на возі утомлений дорогою. Вони збудили мене й пересадили на іншу фіру.

Були між ними й дуже симпатичні хлопці. Алё які-ж вони незгідні в своїх поглядах, які незіспівані в своїх думках! Цюropайлович, lesen Sie weiter!

Їдучи (вже сам один) по вказівкам наших офіцерів, доїхав я пізно пополудні до нашого багажного обозу, що стояв у якімсь ліску близько згарищ і повалених будинків,

оподалік від боєвої лінії. На возах, покритих шатром, заблестіли веселими красками українські хоругви. Я живо вискочив з воза та зблизився до групи наших Стрільців, між котрими не побачив ніодного знайомого. Я представився їм, вони мені. По назвищах деяких із них пізнав я, що між ними є очевидно молодші брати моїх товаришів. Питаю про се. Правда. Дають мені істи й пити.

Дивлюся, а під великим дубом стоїть маленький столик, покритий чистою скатертю. Кругом нього напів розібраний Стрільці. Підходжу близше, а то мій знайомий, д-р Володимир Білозор щіпить наших Стрільців, весь занятий своєю роботою. Кідає раз-у-раз інструменти в гарячу воду чи спирт, переполікує їх і далі працює. Я бачив його майже перед двома місяцями так само пильно занятого роботою в Січовім Коші у Варпаланці. Побачивши мене, запрошуєвав, щоб я зараз щіпився проти холери. Я відповів, що мене заціпили вже у Варпаланці. А він: „Зашкіп'ся ще раз!“ І я зараз піддався операції, виконаній зручно та без ніякого болю.

Командант цього обозу, згаданий вище Клим Коник, дав мені зараз свіже біле, бо я думав, що те, яке я віз з собою, десь пропало (опісля показалося, що мої товариші взяли його з собою, бо я мав за великий клунок). Бачу в руках наших Стрільців ріжні

українські книжки: Мужиків Реймонта в перекладі покійного Павлика й інші повісті та найновійші видання „Союза визволення України“. Читають хлопці. Приходить старенька бабуся з маленьким трілітнім внучком, біловолосим хлопчиком. Приносить молоко та просить хліба для дитини. Один зі стрільців дає малому шматок хліба. Старенька дякує і каже, що Москаль нищить і палить села, що нищить навіть хліб на полі . . .

Тут побув я аж до ночі і поїхав уже третьою фірою до нашого боевого обозу, відки дістав ся до описаної вище хати з муҳами, з котрої втік до намету в саді.

Всё те перебігло мені тут у думці як ряд споминів, що чомусь видавали ся мені дуже давніми. А за лісом тріскотіли карабінові стріли й повагом, поволі кашляли гармати. Я так скоро освоївся з ними. Завтра треба буде підійти ще близше до них — там, де стоять наші Стрільці.

В таборі І-го куріння У. С. С.

(Зміст: Мозаїкова картина й проба її опису. Обід наших офіцерів. Настрій. Опис лісової кватири курінного команданта. Вілля команданта сотні Сушка з газонами. Який се стиль? Гуцульське племя. Вулиці й інші особливості цього стрілецького міста. Концерт, каварня й фризієрня. В країні казки. Декілька слів про молодість і середній вік. Топірці, вирізані в живім дереві. Ціна 10 К. Не для людей і не для грошей... Який тип створив культуру? Одинока чужа напись. Стрілецький хор. Привид церкви. „От повітра, глада, огня і воїни“ ...)

O Erin, gedenke der alten Zeit,
Als kühn noch deine Krieger
Gefochten ruhmvoll im blutigen Streit
Und die Fremden verjagt als Sieger...*)

З „Ірландських Мельодій“ Т. Мура.

По кількагодиннім сні встав я досить утомлений і почав розпитувати за водою, щоб умити ся. По якімсь часі принесли товариші пів ведра якоїсь густої течі і зовсім

*) Згадай, Ерія, про давній час, коли ще твої вояки сміло і славно билися у крівавім бою та побідно прогнали чужинців. (Я мав під рукою тільки нім. переклад).

серіозно заявили, що се вода. Я вкинув у неї кістку сублімату та, розпустивши її, почав мити ся.

Доходило полуднє, як я вибрав ся до табору першого куріння наших стрільців разом із трьома товаришами. День був погідний, хоч у воздухі чути було, що наступить зміна. Якась отяжілість опановує ноги, руки, мозок. Думки тягнуться так ліниво й отяжіло, як розмокла одіж. А сонце світить і кидає свій золотий блеск на жовті лави пшениці, переплітані зеленими гаями й темними лісами. А все-таки я йду до наших таборів, що стоять звернені грудьми проти Москви, як не стояли вже двіста літ. А все-ж я знаю, що йду до таборів наших хлопців, котрі за одинайцять місяців війни ніколи й ніде не дали себе проломити ворожій силі.

Іншого роду картина, цілком інші сценічні особи. Щойно скінчила ся битва. В дивізійній канцелярії говорить хтось до телефону по німецьки: „Прошу помочі, найменше баталіон“.

— „Адже маєте там Українських Стрільців“.

„В тім то й річ, що їх нема. На них через кілька годин дуже бив неприятель і вони під його напором десь зникли. Нехай, щоб подали ся, значить, або в неволі, або вигинули“.

— „Ви ще недавно прийшли та не знаєте сих людей: пождіть три-чотири години, а побачите їх знову там, де передтім стояли“.

Так багато світла навколо! Відбивається воно сотками відмін від пожовклої стерні, від білої дороги, від ясного гаю і від темного ліса. До того ліса ми йдемо. В нім стоїть табором перший курінь Українських

Ворота з написом „Най живе Україна“ в таборі І куріння
У. С. С. над Золотою Лисою.
Світлів І. Іванець в червні 1915.

Січових Стрільців. Ліс чисто грабовий, тільки в долині видніє трохи темновзеленої смеречини. Звичайно, як десь іду, представляю

собі наперед, що я там можу застати й побачити. Опісля з заінтересованнем порівнюю дійсність з картинами уяви та стверджую, оскільки я помилив ся.

Але тут бою ся робити се. Якось прикро представляти собі людей, що майже рік були в безпереривнім бою і стояли під голим небом в слоту та непогоду, в студінь і спеку, а я майже весь той час сидів у вигідних кімнатах.

Поволі й отягяючи ся, вступаю між перші дерева грабового ліса, в котрім стоять табором наші Стрільці. По полі, залитім сонцем і теплом, приемно впливає лісовий півсумерк. По декількох секундах мої очі приви-кають. Розріжняю все. Різке оживлення заволоділо мною. Не знаю, що більше спричинило його: приемна вохкість і півсумерк, чи думки та картини, викликані цілком новим для мене вражіннем.

Воно складається з цілої мозаїки ріжної форми, краски й інтензивності вражінь, що складаються в одну гармонійну цілість, як образ у старім соборі святої Софії. Читач певно здивується ся, коли я кажу йому, що, ввійшовши до цього ліса, мав я вражінне, що входжу до — великого сальону. Долівка чисто виметена. Ні трави, ні листочка, тільки гладка, чиста, убита, сіра земля. З неї підносяться ся рівно в гору високі, сірі пні ще

молодих грабів і кінчать ся в горі густим зеленим склепіннем. На тлі тої чистої срібної землі і сірих грабових пнів видніють ряди сірих наметів як попіл. Кілька десятирядних ступнів

Старший четаръ У. С. С. Роман Сушко.
Съвѣтлив у Болехові 23. V. 1915 Ю. Буцманюк.

від краю ліса сидять кругом невеличкого столика, збитого з тонких дощинок, молоденькі офіцери Українських Січових Стрільців у синяво сірих одностроях і між ними одна панночка, також в офіцерськім однострою. Обі-

стояло по обох сторонах позицій Українських Січових Стрільців мусіло під напором перемагаючої московської сили уступити. Десять коло півночи так коло третьої години над раном пішли фінляндські полки приступом на стрільців. На дворі сіріло. З трьох сторін рівночасно почали бігти на наші позиції російські війська з сильним криком „Ура!“ Огонь сипався в окопи наших лучних ровів. Останній був найстрашніший. Ніхто з наших хлопців не думав, що вийде з сеї битви живим (атакували їх чотири свіжі фінляндські полки). Тому приняли наші рукопашний бій на біле оруже. З російської сторони взяли в нім участь ті сили, що наступали з боків, з місць, де стояло передтим наше регулярне*) військо, бо тих, котрі наступали на наш фронт, здернував ще огонь наших хлопців. Лучними ровами (*Laufgraben*), що лучили окопи Українських Січових Стрільців з окопами австрійського регулярного війська, набігало щораз більше російських жовнірів. Розпочав ся бій на кольби та баґнети. Найбільше потерпіла з Коссакового куріння сотня Семенюка, котрою проводив четаръ Артимович, що тоді ранений попав у полон. Багато стрільців, взятих у два вогні, впало. Частина дісталася в полон, але значна частина таки зуміла видістати ся

*) Терміну „регулярний“ уживаю лише в протиставленню до добровольців.

з того пекла й, оперши ся о надходячому пруському війську, знов сформувала ся до бою. Видно, що й Москалів коштувала ся битва немало, бо вони вже не поновили приступу. На дворі було вже цілком видно, як бій притихав.

В тім самім часі другий курінь наших Стрільців боров ся під Болеховом. Він був того дня щасливіший. Скріплений німецьким військом держав ся весь час на своїх позиціях і мимо сильного неприятельського вогню не поступив ся ні на ступінь назад. Дворець, занятий тим курінем, розсипав ся під ударами російських гранатів, великий тартак при залізничному торі, запалений московським огнем, горів. А наші стрільці стояли та не поступили ся. Наслідком добрих позицій і забезпечених боків мав сей курінь дуже малі страхи, а все-таки стратив він тут мертвими матуриста Гарасимовича, академика Павлова й кількох інших забитих і ранених. Так за-

Мирон Гарасимович, що згинув від машинового кріса 27.V.1915 в Гузієві. Світлив у Відні, в лютому 1915 Кільофот.

кінчила ся для нас чотиродневна**) битва на лінії Лісовичі--Болехів.

Але не тільки в тих двох місцевостях бороли ся тоді наші Стрільці. Стояли вони ще в бою на дуже невигідній для них позиції під славним монастирем у Гошові. Там була сотня Івана Цяпки, в часі битви приведена з Січового Коша в Варпаланці в силі коло двіста людей. Першого дня битви не брала вона ще в ній участі. Щойно другого дня битви, як западала ніч, почало російське військо приступ на її позиції. На щастє для сеї сотні російська артилерія звертала свій огонь на Болехів, а на позиції сеї сотні стріляли Москалі тільки з крісів ручних і машинових. Так стріляли Москалі від години девятої вечір до години другої рано. Сотня Цяпки відповідала зразу сальвами, а опісля скорим огнем (*Schnellfeuer*). Поруч сеї нашої сотні стояло угорське військо. Коло години пів до третьої над раном повторила ся тут та сама історія, що з першим курінем. Регулярне військо під напором російського приступу в часті подало ся. Тоді наша сотня, що стояла перед гошівським монастирем, вдала ся у бій. Коло п'ятьнайцять хвиль витримала ся наша сотня і флянковий і фронтовий огонь тай навіть відперла приступ, звернений на неї з того місця, де стояло передтим угорське військо.

**) Від 31 мая до 3 червня с. р

Опісля, не отримуючи ніякої підмоги, подала ся назад на приказ свого команданта в порядку до залізничного шляху й заняла позицію здовж шляху. Настав день. Москалі не поновили приступу. Під гошівським монастирем упав стрілець Сютрик і кількох інших і дістав ся в полон ранений хорунжий Мациорак. Упавші були переважно без документів, як се в звичаю у стрільців.

Так оповідали мені наочні свідки й учасники тих битв. Коло одного з них (товариша Василя Клима) стояв у битві Сютрик.

Зовсім іншими очима почав я дивити ся на мочари коло Болехова, на залізничний шлях, котрим я стільки разів їхав. Сей кусник землі змінив своє значінне для українського народу. Він має вже традицію, котра довго ділатиме, як що її відповідно вихіснуємо.

„Долина!“ Тут побачив я на двірці моого товариша д-ра Л. М., котрий їхав у противну сторону, до Січового Коша в Камінці. Від цього довідав ся я, що в Станиславові за-

Подковик Гриць Коссак.
Світлив в Іеворі 16. I. 1915
Ю. Буцманюк.

держав ся в службовій поїздці до одної з команд начальник Українських Січових Стрільців Гриць Коссак. Я віз для нього в поле почту з Січового Коша й тому втішив ся, що не розминув ся з ним. Тай загалом інтересувала мене особа цього отамана наших стрільців. Інтересувала вже тому, що я так багато про нього наслухав ся і від його ворогів і приятелів. Що правда, то від ворогів більше. Однаке саме потім прийшов я до висновку, що сей чоловік в усякім разі не буде пересічний. Бо пересічні люди ніколи не мають більшої скількості ворогів. Зрештою і ті його вороги, з котрими я стрічав ся, признавали без оговорок, що се чоловік енергічний і рішучий. А я сі прикмети з огляду на наше хирляцьке безрибе спеціально ціню. Тай ще одно є тут „зрештою“: сей чоловік зумів вибити ся.

А на сій засаді полягав провід в давнім Запорожу. Там міг прийти кождий: і князь, великий магнат і панщизняний холоп, що втікав від буків, і „спудей“ і „бакаляр“ зі школи і свій і чужинець. Кожного приймала Січ-мати й кожному давала можливість вибити ся навіть на перворядне становище суверенного пана Диких Піль і степів, Дніпрових затонів і бурливих філь Чорного моря — розуміється ся в часі походу. Ми так мало знаємо навіть про найліпших отаманів Запо-

рожа, а про їх особисту вдачу майже нічого! А все-таки крізь помотаний віками поріст народньої пісні дійшла до нас рівно проста, як глибока й дуже інтересна характеристика одного з таких суворених отаманів з Запорожа. На жаль не маю з собою ніякого збирника народніх пісень і козацьких дум і мушу цитувати з памяти.

Позволю собі однаке тут таке вставити: Незвичайно втішила мене ось така подія. В своїх „Трьох оповіданнях з Січового Коша“, надрукованих у „Вістнику Союза визволення України“, згадав я про те, що добре було би, видати для наших стрільців переклад Гонєра Ніщинського. Се число „Вістника“ замандривало до Львова й один з наших стрільців вишукав у якійсь бібліотеці Ніщинського тай переслав його для мене через свого товариша до Січового Коша в Камінці і рівночасно повідомив мене про се карткою. На жаль — його товариш був менше обережний і, виїзджаючи перед моїм приїздом до Камінки в поле, не лишив для мене записки, кому передав для мене сю книжку, тільки устно поручив мені переказати, як називається той, котрому він передав для мене книжку. А ті, котрим він се поручив, забули назвище посідача книжки, бо не записали. Таким чином книжки я не отримав. Та хоч як мені жаль сього, дуже тішуся тим фактом,

що в нашій молодій суспільноти находяться вже люди, котрі на часописну звістку уважають за відповідне помогти найти іншому потрібну йому річ. В моїх численних взаєминах з українською інтелігенцією лукала ся подібна подія дуже рідко.

А тепер до річи. Здається мені, що в одній з козацьких дум, що описують бурю на Чорнім Морі, приходить місце, в котрім представлено, як козацьку флотиллю розбиває буря на три частини; одну жене в Дунайське гирло, другу в далеку агарянську землю, а третю затопляє серед Чорного моря. Сю останню частину трагедії козацького походу описує дума ось так:

„При тій часті був Грицько Зборовський,
Отаман козацький, запорозький . . .“

І дальше описує дума, як він на смерть приготовляє ту частину козацької сили, що йому зостала ся. Він каже до козаків:

„Сповідайтесь, панове, милосерному Богу,
Чорному морю і мені, отаману січовому...“

Я поминаю те, що в часі реву бурі просто неможливо й чути який будь приказ. Мене інтересує тут зовсім інший факт незвичайної психольогічної глибини, а саме се почутте необмеженої суверенної влади в часі походу, яке пробивається ся з повищих слів, а яке спонукує автора сеї чудової думи поставити

січового отамана поруч найвищих чинників, котрі в його уяві існували: Бога як пана життя і смерти та могутнього елементу, стихії. Цікаву студію можна би написати про сю козацьку думу. Великої сили уяви та величезної освіти потреба на те, щоби на основі сеї думи відповісти сяк так влучно на великий ряд питань, які насуває повищий цитат. Яка була скаля почуття влади у давніх козацьких отаманів на суші, а яка на морі? Як вона спадала від найвищого напруження, скопленого тут у згаданій думі немов моментальною світляною знімкою, — аж до моменту, в котрім починалося видавання вождів в руки ворогів . . . I так далі і так далі.

Маючи надію зустріти ся в Станиславові з одним із отаманів налих стрільців, старався я представити собі того чоловіка. Знаючи дещо про виступи проти нього, прийшов я до льогічного висновку, що він у такім положенню мусить бути далеко в своїм внутрішнім почуттю віддалений від ідеалу січового отамана з давніх часів, представленого в згаданій думі, мимо того, що виступи проти нього в останніх часах майже устали. Во всякі противні виступи та недовіре захищують навіть у дуже сильних одиниць довіре до себе, зменшують можливість праді, розденервовують згодом і доводять до помилок.

Я не буду розводити ся над вражіннем, яке в півторагодинній розмові зробив на мене сей начальник наших стрільців, з котрим я тут перший раз в життю зустрів ся. Не буду тому, бо я мусів би його хвалити. А я не хочу сього. Не хочу не тому, що бою ся закидів, добре відомих у таких випадках. Я саме таких закидів ніколи не бою ся, бо зложив аж за багато доказів, які повинні би раз на все виключити в відношенню до мене подібні закиди. Я не буду хвалити його лише тому, що всяка хвальба викликає самою своєю появою особливо в таких суспільностях, як наша, найріжнійші негативні висновки і толковання, шкідливі особливо для тих, котрих хвалить ся. Однаке мимо того уважаю своїм обовязком сказати, що сей чоловік слушно оцінює своє становище і своє оточення, що він на мою думку може лішше орієнтується в своїм положенню, ніж неодин з його критиків. Я дуже хотів би сього енергічного чоловіка побачити також при сповнюванню його обовязків.

Станиславів, кінець липня, 1915.

Чотири кільометри від боєвої лінії.

Дня 30 липня, 1915.

(З міст: Перші враження при візді на небезпечний терен. Коли зник мій страх. В боевім обозі У. С. С. Нечемний товариш. Шукаю кватири. Окупую її. Густий воздух і смердяча лямпа. Мід і два добре знайомі. Перший відгомін крісового й гарматного вогню. Ріжниця. У стрілецькім шатрі в саді. Як розвинулися спомини з останнього дня? Прикрість у Стрию. Приємні хвилі в Станиславові. Галич. Цюroppайлович, lesen Sie weiter! Молитва в полі і робота в полі. Наші стрілецькі рови. Історичні спомини про лятіфунді і значінне мужицтва. Принятте в нашім баражнім обозі. Бабуся з маленьким внуком).

Був пізний вечір, як я в товаристві стрілецького лікаря, одного зі старших десятників і двох стрільців на возі, запряженім знаменитими кіньми, зближався до терену, на який могли би долітати вже кулі з російських пушок.

Дивне враження опанувало мене. Може тому, що я перший раз у життю опинився

в такім положенню. Тло, на якім почало проявляти ся і виростати се вражінне, було таке: Темрява, але така, що тільки по землі стелила ся. З неба падав ще, але тільки немов крізь густе сито легесенький відблиск, чи радше якась сковорана тінь його, або ще ліпше: немов невиразний спомин вечірнього світла — на широкі, темні поля, що простягалися по обох сторонах ще біліючого порохом гостинця. Тут і там виринали дерева, а при самім гостинці торчали опалені стіни хат і домів. Здалека на обрію чорнів ліс.

„В тім місці стоять наші Стрільці“, — сказав один із товаришів.

До сеї хвилі весь мій ум був перенятий тільки одною свідомою думкою: що я скоро зближаю ся в обсяг російських пушок. Та се була властиво тільки половина думки й то половина менше неприємна. Бо друга її частина говорила мені: Хто знає, як за сильна в сім місці наша позиція. Хто знає, чи саме тепер у сумерку ночі не лагодять ся Москалі до приступу, котрим переломлять наші позиції; мені ввижало ся замішанне, яке повстало би тоді на сім шляху, ввижав ся полон і гірша від смерти дорога в далеку Сибір під московським караулом. А коні летіли так скоро, так скоро! І як усе в таких випадках буває, здавало ся мені, що вони ще скоріше біжать, ніж у дійсності бігли. Вечір

був холодний, тому уява не працювала в надто прискоренім темпі. А все-таки робилося якось моторошно на душі від тої скорої їзди, що з кождим ступнем зближала мене до наших позицій. Кругом панувала тишина, в котрій чути було запах падаючої роси й вітріючого чебрика.

А коні рвали все сильнійше та скорше вперед. Здавалося, що їм залежить на тім, щоб нас як найскорше доставити в небезпечне місце. В душі починає се викликати цілком своерідне, приемне враження. Такого враження я ще ніколи не зазнав, тому можу

Стрілецький обоз. Обозний Клим Коник, підхорунжий У. С. С. (X), на ліво від нього десятник Карась.
Світлив в липні 1915 І. Іванець.

тільки невиразно усвідомити собі його та передати читачам. На те не маю іншого способу, ніж послужити ся порівнаннями. Мені здається, що подібного враження мусить дізнатися напр. дефравдант, котрий утікає з ка-

сою і в утічі переїзджає небезпечний терен: він зліквідував своє дотеперішнє становище та позбув ся усіх дотеперішніх турбот і клопотів. Як тільки переїде небезпечний терен, на котрім можуть його зловити, розпочне нове життя, зовсім інакше, ніж дотеперішнє. Анальогію до цього бачив я в тім, що від хвили, як дістану ся на терен, ще більше наражений на московські кулі, зникнє мій страх і я розпочну нове життя. Сю нову фазу розпочав я в душі від моменту, в котрім один із товаришів сказав: „В тім лісі стоять наші Стрільці“. Острах щез цілком. Приємність, яку справляла скора їзда в напрямі до небезпечної терену, збільшувала ся з кожним ступнем. Одно тільки разило ще: її божевільний гуркіт серед великої тишини. Серед темряви виринали поодинокі їздці, що тихо й мовчки переїздили попри нас у протичному напрямі.

Нарешті замаячіли серед темряви два чи три слабі, рудаві світла. „То село, в котрім стоїть наш воєнний обоз“, сказав командант того обозу, що йшов зі мною на возі. Я ще тоді не знат, що він командантом цього обозу. Я і він розпрощалися з іншими „пасажирами“, котрі поїхали далі. А ми оба пішли темними вуличками села і якимись городами та вийшли на сугорб, на котрім блестіли ті невиразні рудаві світла. Були се малесенькі

огнища, що стояли між шатрами нашого обозу. Його командаант підпроводив мене аж до шатра, в котрім застав я трьох товаришів, членів Пресової Кватири, що виїхали день переді мною. Вони лежали в малім, освітленим свічкою шатрі і займали ся веселою справою: по скінченій грі в карти, до котрої не мали грошей, перечисляли „банкноти“ власного випуску, на які не мали покриття. Всунувся і я до того малесенького шатра, щоб розпростерти ноги, втомлені невигідною їздою.

Спати мав я деинде, а саме в кватирі, котру відступив мені по дорозі один з наших офіцерів, що саме їхав на відпустку. „Де та кватира?“ питаю командаанта обозу, молодого хлопця, котрого знов ще від четвертої гімн. кляси. „Тут зараз на горі“ — відповідає він, показуючи рукою напрям. З того пояснення серед темної ночі мабуть ніхто не змудрів би, а тим більше я зі своїм ослабленим зором і ще слабшим орієнтаційним змислом у просторі. Якби я був знов, що се командаант обозу, був би я від нього зовсім резолютно зажадав провідника на місце свого нічлігу. Однаке я сього ще не знов і супроти уважливого поведення інших командаантів стрілецтва, з якими я по дорозі зустрівся, а саме командаанта, отамана Г. Коссака, і командаанта нашого загального обозу, що

стоїть дальше від боєвої лінії, Клима Коника, — не сподівався я, щоб тут пустили мене, зовсім чужого в сім місці, в темну ніч без ніякого провідника. По відході ко-

М. Строи́ський старший харчовий четаръ, полку.
Світлив в липні 1915 І. Іванець.

манданта боевого обозу довідався я від товаришів, що він тут під сю хвилю заступає команданта, отже є фактичним командантом. Я був дуже лютий, але шукати його мені вже не хотілося і я рішився доблукатися до відстуленої мені квартири, тим більше, що один з присутніх товаришів заявив, що правдоподібно трапить до неї. Він був такий чесний, що взяв мій наплечник з речами, й ми пішли. Тай мали-ж ми дорогу!

Вкінці добилися ми серед ночі до якоїсь хати серед густих дерев. Входимо та застаемо двох стрілецьких підофіцерів і стареньку бабусю, згорблену, зморщену, котра жалується

ся на біль зубних пеньків. В хаті душно, аж
млість бе, а мух таке множество, як канди-
датів на українських послів перед кождими
виборами. Вікна забиті знадвору. Представ-
ляю ся присутним і, довідавши ся, що се
кімната того офіцера, котрий відступив її мені,
заявляю ім, що займаю сю хату для Пресо-
вої Кватири, однаке вони не показали по собі
здивовання, тільки запитали, де хочемо спати,
чи в хаті, чи в шатрі в саді. В хаті можна
було мати узасаднену надію на смерть через
удушеннє: воздух був у ній такий, що зависла
би в нім не то сокира, але мабуть і куля
„дурного Івана“ (так називають наші Стрільці

Четар Пётро Богдан Гарасимів в наметі і його чура.
В пановицькім лісі світив І. Іванець. Липень 1915.

дають. Підходимо до них. Представляємося взаємно. Роблять нам місце. Просята сидати та дають також нам обідати (наші відвідини заповідженні ще рано одним моїм знайомим офіцером). Обід складається з зупи і двох дань. Все студене, бо привезене з кухні, которая находитсья аж у селі. Розмова не складається. Мабуть тому, що я щойно перший раз тут і між ними нема моїх ровесників. Майже мовчки з'їли ми обід. Стрільці вже передтим пообідали і в таборі панувала тишина. Тільки вітер шумів легко верхами грабових дерев.

По обіді показали нам офіцери призначену для нас квартиру, найліпшу, яку могли нам дати, а саме канцелярію неприсутнього тепер курінного отамана. Підходимо до неї. Перед нами „будівля“, що пригадує — читач мусить приготувати ся на здивування — стару грецьку святиню: чотири стіни, уложені в простокутник, а над ними дах, котрого причілки непропорціонально високі. Якби не те, мало ся би вражіннє, що перед нами якась дуже стара форма будівлі. Стіни з зовнішньої сторони так щільно обложені зеленою смеречиною, що матеріалу, з якого вони зроблені, ні трохи не видно. Двері так знаменито закриті в одній зі стін, що ми, чужі, минули їх, хоч ловили руками по них. Відчинили нам. Входимо. Перед нами, проти дверей, віконце, зложене з шістьох шиб. Перед віконцем стіл

з трьох грубих дощок. По обох його сторонах дві причі-лежанки. Одна велика на цілу кімнату, від стіни, й широка, вистелена „фоею“ (галузками з чатинних дерев), друга мала та вузька, вистелена соломою. Стіни в середини виглядають як „кікльопські“ мури, тільки з дерева: досить грубі і довгі грабові пні, щільно припосовані до себе, хоч округлі (на всіх в кора), уложені один на другому у поzemі напрямі. Так само зроблені причілки,

Поруч з крісами, уставленими чергою в таборі У. С. С. Пановицький ліс в липні 1915, Світлов I. Іванець.

що мають форму правильного трикутника. Дах соломяний. В одній його половині простокутний отвір, що сповняє функції вікна і

вентилятора. Крізь нього видно на синім тлі неба стрункі, сірі грабові пні і ясно зелене листя їх верхів. Маєть ся вражінне, що хтось переніс фотографічне ательє до далекого ліса під боеву лінію. Що він тут хоче знмати? Очевидно сліди стіп Бельони... На столі папери, кусник свічки, якась мапа та декілька книжок. Долівка з убитої землі, але на ній також декілька дощок і примітивна рогіжка з тонких березових патиків. Так представляється середина канцелярії першого куріння щодо будови, форми та предметів, які в ній находяться. Читач-малярь був би лихий на мене, якби я не представив також красок, що тут панують: отож стіни сірі, долівка сіра, стіл білявий, дах жовтий з виїмкою чотирокутника, крізь котрий заглядає тут небо. А зверха тільки дві краски: кругом зелена, наверху жовта.

Оглянувши призначену для нас квартиру, вибрав ся я оглядати також домівки поодиноких сотників і стрільців. Найкраща зі всіх, не виключаючи й курінної, се домівка команданта сотні Романа Сушка, молоденького правника родом з Ременова, львівського повіту. В середині вона мало ріжнить ся від описаної вище домівки курінного отамана, хоч також ії внутрішнє уладженне багатше ріжними потрібними дрібничками й наслідками винаходу Гутенберга. Зате зверха вона ула-

джена так, що здається ся, немовби тут почав будити ся артизм будівничих. Вже в формі видно відміну: правда, основа така сама, але оба причілки в своїх горішніх частях висунені трохи наперед і густо замаєні звисаючим чатинним гиллем, між котрим пишасться велика напись на жовтій дощинці: „Вілля Ліза“. Мається ся вражінне, що входиш до ґрати. Кругом ціла домівка обведена кільчастим дротом. Перед входом до неї два оригінальні ґазони: низькі кльоцки грабових пеньків, рівно врізані і тісно поруч себе повбивані в землю, творять два значні розміром, цілком правильні колеса, в котрі насищана мягка чорна земля. В самій середині кожного з них коліс пишається зелена смерічка. В пропорціональному віддаленню від обох цих ґазонів зроблений кругом двох дерев-близняків оригінальний кіш з зеленого чатиння, призначений на непотрібні папери. Немов у якісь редакції. Вілля „Ліза“ висунена найбільше з усіх на край ліса. До неї входить ся від сторони поля формальною алеєю, що провадить поміж дерева легким скрутом. На самім вступі до тої алеї зроблена з нахилених верхів дерев брама, а на її верху поміщена напись: „Най жиє Україна“. Ся напись виконана з березових галузок. Придивляю ся докладно всім тим дивам, а опровожаючий мене по таборі четар Сушко каже:

„Певно думаете над тим, який се властиво стиль? — Гуцули, котрі всі ті будівлі і прикраси виконали з власної ініціативи, називають сей спосіб будови — просто соломяним“.

Себто провізоричний, тимчасовий. Все те виконали вони протягом чотирьох днів, а матеріал стягали так оглядно, що ніде не видно найменшого сліду знищення в лісі. Дивне племя! Де прийде, там зараз проявляє свій артистичний хист, лишає інтересні сліди своєї праці. І все одно йому, чи ся праця лишить тривалі наслідки, чи ні. Відки взяв ся у нас сей тип? Хибно було би твердити, що артистичний змисл витворила в нім чудова гірська природа. Бо в множестве племен, що з давніх давен заселяють гори, а не проявляють ніякої артистичної творчості. За такими племенами не далеко треба шукати. Тут очевидно ділає раса, порода, кров, по кімсь одічена, тут відзивається ся якась стара традиція. Де того всього шукати? Чи се відзначається ся кров дружин наших княжих ізгоїв, що в часі кріавих міжусобиць втікали на Кавказ і в Карпати? Чи се може ділає змисл і почуття краси, принесені з далекого півдня легіонами старого Риму, що передириали ся крізь наші Карпати? Чи може й одно й друге скомбіноване, злите в одностайну, чудову цілість старої культури, яка блестить скрізь запорошену склянку з алькоголем . . .

Дивлю ся я на ті сім ступнів довгі і п'ять широкі „віллі“, виставлені нашими Гуцулами для січової старшини, як з притиском визначує командант четвертої сотні, що опроверджує мене мимо дощу, який почав сікти, по цілім таборі, — Роман Сушко. Він на все лишиль ся у моїй памяті доказом, що е люде, котрим війна не псує нервів. Спокійно та членно поясняє він кожду дрібницю, а багато стрільців оповідало мені опісля, що він так само спокійно може стояти під градом куль. Раз почали Москалі сипати гранатами на табор. Всі втікали в іншу сторону ліса. Один четарсь Сушко сидів дальнє спокійно в канцелярії і писав приказ. Ся молода людина така спокійна, що я вірю кожному її слову. А в сім випадку дійсно треба вірити, бо брати ся до таких робіт, коли не знати, чи за кілька годин не прийдеть ся рушати в дорогу, й то брати ся з власної ініціативи, на се треба хиба не бути — Руснаком . . .

Дивлю ся я на ті „віллі“ і надивити ся не можу. Вони мене дивують і тільки.

А четарсь Сушко дальнє опроверджує мене по таборі. Мене сі оглядини так інтересують, що не звертаю належної уваги на дощ, котрий уже надобре пустив ся. Виходимо на широку дорогу, що веде до ріки густим грабовим лісом. Тут стоять чотири полеві зализні кухні для всіх чотирьох сотень цього

куріня. Дорогу, що веде до тих кухонь, назвали Гуцули „Радісна Вулиця“, а знов вище описану дорогу „Вулиця Головна“ або „Шевченка“. Є ще в сїм оригінальнім місті також „Вулиця Сміху“, куди йдеться до шатра Іллі Когута, семинариста з Самбора, в шатрі котрого хлопці люблять сходити на веселу розмову. Вхід з чистого поля до ліса вулицею Шевченка відкриває велика, немов тріумфальна брама, зложена з нахилених до себе та гарно звязаних верхів дерев, на котрих видніє ще більша напись ніж та, що провадить до „віллі“ команданта IV сотні. Вона звучить так само: „Най жиє Україна“, тільки зложена з троякого дерева: з березини, крушини та гнучкої іви.

Йдемо даліше. Ще раз входимо в улиці і в улички між рядами наметів. Кождий рій (коло 10—12 стрільців) має окремий намет. Поруч нього стоять рівно уложені кріси, поставлені не в кізли (бо сей спосіб уважають стрільці непрактичним), тільки один попри другім, всі на поруче так, як стрільці сплять у шатрах т. е. „чергою“. Скрізь видно малі, діокотрі навіть елегантні столики, очевидно свіжої роботи. Кругом них лавочки найріжнійшої якости та фасону. Шабльону ні на лік. Навіть у написях (розуміється, виключно українських з виїмкою одної) вулиць і назвах „віль“ слідна оригінальність і

гарне виконанне. Спостерігаю „віллю Гармонія“, а біля неї напись на дереві: „Концерт що вечера, музика дамська, капельмайстер Савицький“. Се вже помисл інтелігентів, але виконанне, здається ся, не їх. Соромлюється питати за кождою дрібничкою, бо й так питую вже дуже багато. А при „Вулиці Радісній“ є, розуміється ся, і каварня „Зоря“, а становлять її лавки, кожда з шістьох грубих галузок грабини. Тут наші хлопці п'ють чорну каву. І се помисл інтелігентів, але гарне виконанне напевно не їх. Вимиті свіжим дощем написи, писані і різьблені в корі живих дерев, запущені ріжнокольоровими фарбами, нагадують якесь містечко з казки.

Чи їхали ви в Пратері у Відні на смоці, що везе звичайно малих пасажирів на їх велику радість через печери, освітлені ріжним світлом, через зачаровані країни народних казок, казок з „тисячі і одній ноці“, казок „Гріма і Гавфа“. Я за кождим побутом у Відні люблю раз переїхати ся тим смоком. І все відкриваю щось нове, як не в самих тих печерах, то в своїм відношенню до них. І все мені здається ся, що якби мене завіз був хто малим хлопятем у ті печери з казками в часі, коли я зачитував ся ними, а навіть і пізніше, коли я пропадав уже за повістями Купера про боротьби з червоношкірими Індіям-

нами, — то моя фантазія була-б нині без порівнання багатша.

Я вдивився уважно не в сей оригінальний табор, але в можливості й комбінації свого відношення до нього. Рівночасно питав я майже півсвідомо:

„Скільки простору займає сей табор?“

Я чув немов у сні суперечку, що вивязалася у відповідях оточення. Памятаю, як одні подавали його вимір у метрах, інші в ступнях, ще інші в моргах. Але я представляв собі, що діяло ся-б зі мною, якби я попав тут о десять літ молодшим і о дві діоптрії ліпше бачив. Мимо студеного дощу, на саму згадку того, що я при своїй колишній запальності міг би тут пережити, яких вражень зазнати, мені зробилося приемно, тепло. Я немов хвилину переживав те, що тоді міг би переживати. Одну, дві секунди. Пробудив мене дощ, що течією спливав по відкритім нотесі, в котрім нотував я набором відірвані слова для списування вражень. Уже в повному отверзенню з мрії витягнув я висновок з них, що стоїть поза добром і злом, однак тягне за собою якийсь легкий жаль за тим, що мені вже неможливо пережити того, що найрозумніший з культурних народів уважав найбільшим щастем, а що наша поетка висказує словами:

„Спалити молодість і полягти при зброї“.

Чому? Ъо молодости вже нема. Я переступив уже середній вік, котрий однаке на мою думку в ріжних напрямах приемнійший від молодости, хоч в багатьох не дорівнує їй. Приемнійший він від молодости м. і. тим, що в нім людина менше відчуває прикрости й навіть менше їх має. І так не мав я ма-

Будова стрілецької колиби в пановицькім лісі.
Світлив І. Іванець.

бути тому прикрости від свого молоденького оточення, котре мусіло запримітити, що я не чув усіх його відповідей на своє питання і по дебаті запитав:

„Скільки, кажете, моргів займає сей табор?“

— „Чотири“.

— „Ви селянський син?“ запитав я.

— „Так“.

І я записав його відповідь, потверджену згодом іншими.

І знов рушили ми по таборі. Не знаю, як на кого, але на мене робив він вражінне якоїсь неперебраної скарбниці спостережінь і думок. Куди не тлянеш, щось нове для всіх твоїх змислів і для ума. Онде вирізаний елегантно в корі великого граба гуцульський топірець „природної“ великоності, зовсім такий самий, як на виставі за склом у якісь українськім склепі. Навіть різьби та ріжнобарвні пад'ючки пишають ся на нім, немов на тошірці, який я бачив у руках Юри Соломійчука (якже слух по нім загиб!) або Петра Шекерика Доникового. А при тошірці вирізана напись: „Ціна 10 корон“. Варта за сю роботу заплатити стільки, хоч цього тошірця не мож очевидно забрати. Так і хочеться навести перевіршовані слова Тараса про внутрішню потребу творення:

„Не для людей і не для слави
Сі тошірці різьблю тут я,
Для себе, братія моя:
Мені лекшає в таборі,
Як іх витинаю . . .“

Ох, якже я розумію потребу успішної роботи, овочем котрої сі артистично виконані

тошірці, яких забрати годі! Вони чомусь нагадують мені хрести. Я бою ся питати, котрий саме зі сгрільців вирізьбив сі топірці в січовім таборі, в лісі над Золотою Лисою.

Четаръ У, С. С. Іван Цяпка.
Світлив у Відні 2. лютого 1915 Ціта.

Бо тоді треба би з ним вдати ся у розмову. А з неї міг би я довідати ся, що батьків або матерей сих артистів невинно повісили, або, приложивши кріси, розбили їм голови, як собакам, лишаючи в хаті маленьких дітей як щенят, нераз серед пожежі. А я вже стільки таких болючих оповідань чув, а деякі і переживав.

Втікаю від сих перлин творчости, для нікого непризначеної, а від них біжить за мною думка: „Все, що в світі гарне, міцне й велике, сотворили ті, що мали свідомість терпіння, щасливі не дали людству нічого, навіть елегантних лежанок, на котрих перележали своє щасливе житте“. Я оглянув

ся в ході: на гуцульських топірцях блестіли, як перли, каплини дощу, що струями лив ся у зеленім лісі над Золотою Липою... Навіть німу перлу витворює терпінне. Якийсь дивний льогічний висновок, для мене страшенно нельогічний, підчеркнув суму тих вражінь думкою: „Як що так, українському народови судило ся виконати щось дуже велике“.

І ще раз вийшов я на вулицю Шевченка, де зі здивованням побачив і одну німецьку напись: „Hoch Ukraine“ (Нехай живе Україна). Четарь Сушко випередив мое питання і сказав: „Сюди переходило німецьке військо“.

Дощ на хвилю перестав іти, тільки з високих верхів грабових дерев капали ще його останки, як слози зрадливої жінки, приготовані на запас. З другого кінця табору залиував спів. Зовсім добрий спів. Знавці одушевляють ся ним, а бригадир часто запрошує хор до себе. Хором диригуює вістун Вакалюк.

Я ще багато мав би оповісти про табор першого куріння У. С. С., але ще нині мушу відвідати другий курінь. Тому згадаю ще тільки про фризієрну січового табору; знаходить ся вона під голим небом у формі стола, що його обіймає одна лавка в форі півколеса, столи ріжного фасону, почавши від

Ліс коло села Панович над Золотою Липою, де стояли Українські Січові Стрільці як запас огневої лінії від 7. липня до 27. серпня 1915 п. Світлив в липні 1915 І. Іванець.

перероблених із пачок на патрони, скінчивши на спеціально зроблених у лісі.

Ну, й мушу ще раз згадати четаря Сушка. Я досі добре не знаю, чому він сподобався мені саме своїм спокоєм. Бо я на загал страшенно нє терплю спокійних Руснаків, котрих навіть найсильніший удар в пику нє в силі „спровокувати“. Може тому, що в сім спокою нема болота, але є рішучість, котру сей молодий хлопець проявив у високій мірі в битвах на горі Маківці.

Я, втомлений навалою вражінь, увійшов до курінної канцелярії та положився на пахучім, хоч твердім гиллю смеречини, щоб відпочати. В ухах звенів іще шум дощу, що падав на корони високого грабового ліса, а в очах блисталі гуцульські топірці. Я прижмурив очі І в мене все те, що я тут бачив і передумав, злилося зі споминами хлопячих літ. Мені пригадалася чудова церква святого Николая у моїм родиннім місті, пишно різьблені та золочені церковні врати й поважний суплікаційний спів, котрий все проймав мене напів приемністю, напів грозою, особливо-ж молитва: „Оть повѣтра, глаша, огня и войны сохрани нась, Господи!“ Сі слова причіпалися у моїй уяві чомусь тільки до гуцульських топірців. Зрештою я у сім таборі нє розумів іх і нє находив для них місця. Мене просто осліплювала думка, що

тут родить ся цілком нове покоління українського народу, котре може буде щодо якості лішше від попереднього. Мене інтересувала охота до праці, якої вислід вони мали скоро покинути, швидка кристалізація національних почувань, вилита й вирізьблена в сих корчах і лісах, симпатична та наївна, як дитина, що дивить ся зі смока на зачаровану країну казок. Але треба йти до другого куріння. . .

Члени „Артистичної Горстки“ і „Пресової Кватири“ д-р Осип Назарук, Лесь Розлуцький і Роман Купчинський в таборі У. С. С. над Золотою Ліпою. Світлив дня 20. VIII. 1915 Т. Мойсеович.

В таборі ІІ-го куріння У. С. С.

(З міст: Вигляд табора другого куріння У. С. С.; „уходи“ Запорожців. Отаманська кватири в ярі. Як сотник Дмитро Вітовський телефонував по отамана Василя Дідушка? Як гранат, що не вибух, дав почин веселій розмові? Чому мерзер не вибухає зараз? Парафраза одним словом. Мрія 16-літнього стрільця. Як стрільців було по битві о п'ять більше ніж перед битвою. Прихід отамана Дідушка. Оглядини табора. Свіжа могила У. С. С. під самим табором 2-го куріння. Думки над могилою. Чотири роди Стрільців. Нове покоління і прояви нової вдачі. Жерело Мазепи та купальня біля нього. „Цербер“. Як здобувається алюміній і що з нього робить? Медаліон роботи Гаврилка та золота струна. Який гостинець отримав я від найстаршого стрільця, що брав участь у бурській війні? Які пісні любить співати хор 2-го куріння У. С. С.? З кого кили собі російські ракети?

Вже було добре з полудня, як вибрався я до табору другого куріння. Сотник Сушко був такий уважливий, що дав мені на провідника одного стрільця, котрий знав дорогу

Ми йшли мовчки. У балакучих Українців мовчанка свідчить звичайно про те, що між їх почуваннями і думками переважають прикрі.

Я вспів за дорогу цілковито промокнути, супроти чого в смутнім і невеселім настрою по переході трьох ховзких горбів і трьох мокрих долин (три й три — зовсім, як у казці) почув слова нашого провідника, що вказував рукою на якийсь спалений двір, за котрим чорнів ліс:

„В сім лісі стоять другий курінь“.

Переді мною шибнули ріжні можливості приняття мене й я, кілька разів поховзнувши ся, що по повірю навіть інтелігентнійших людей ніж українські інтелігенти, є злий „опієн“ (віщовання), вступив у той ліс, котрий представляв тепер для мене менше більше те саме, що колись для правобережця могла представляти лівобережна Україна. Іду. Ліс, як ліс. Нішо в нім наразі не вказує на щось особливше. Але приглядаю ся близше та поховзую ся сильнійше: переді мною сильний спад у діл і глибокий яр, а по обох його берегах ряди змоклих наметів. На дні яру вузький прохід і в стіні викопані півтемні сховки, штучно збільшені деревляними покриттями, покритими смерековими гиляками. З яру повіяло холодом і вохкістю, крізь котру не сміло пробивав ся спомин старого Запорожа. Я на секунду задержав ся, але на залізничу

секунду. Так мене вдарила ся оригінальна картина. Се-ж картина, якби вирізана з якої повісті про Запорожців, розумієть ся, не української, бо Українці не скорі писати повісті зі своеї бувальщини. Нехай пишуть Поляки, Москалі і хто хоче! Так само повинен

Шатра У. С. С. в пановицькім лісі.
Світлив в липні 1915 І. Іванець.

був виглядати запорозький табор десь у ярі над Тясмином або в якім уході серед Диких Шіль. А може в тут щось і з чудової романтики симпатичного Олекси Довбуша, котрому певно в меншій мірі належить ся по рекло опришка ніж неодному тихенькому та гладенькому патріотови з наших часів. Е,

очевидно є. Ті стрімкі і ховзкі береги, що нагадують гірські стежки, ті дерева, котрих у степу так мало, а в горах так багато, як кандидатів на професорські катедри в університеті, що по 40 літ пишуть одну габілітаційну працю при помочі всіх приятелів і кревних. „Де сидить отаман?“ — питаю якогось стрільця, що вихилив суху голову з мокрого шатра, котру зараз замочив йому падаючий дощ. Показує рукою, на котрій зараз заперлися дощеві каплини, і ховає її разом з головою під намет. Скачемо на дно яру та стаемо перед якоюсь ніби колибою, ніби печерою, в котрій зібране ціле товариство незнайомих мені людей. Втискаюся до середини. За мною з трудом роблять те саме два мої товариши (третій, наш провідник, зник по англійськи). Представляю ся. В півтемряві чую два чи три голоси: „Аaaa!“ Пізнаю давніх знайомих, а між ними четаря Івана Цяпку, котрим я широко втішився, — пригадали ся мені вмить аркади віденського університету, Січ і т. д. Найстарший з присутніх своїм урядом був сотник Дмитро Вітовський. Він зараз зробив мені місце на „ліжку“, що не належало до легких підприємств, бо потягало за собою послідовну румашню кожного з присутніх. Я подивився на сю людину і мені відразу стало ясним, чому його люблять Стрільці. Розуміється ся, по

українськи ясним: я мав вражінне, що знаюся з ним найменше від дитинства. А він увільнив руку, котру притискав до її власника його сусід ізза надміру недостачі місця в отаманській кватирі, та почав телефонувати до бригади, де пішов теперішній начальник сього куріня Василь Дідушок. „Зверни оба кінці своїх черевиків у напрямі до мене та пусти їх в рух, бо нарокувала ціла Пресова Кватира“.

Товариство офіцерів сього куріня було таке зіспіване, що наш прихід не вніс нічого чужого. І мені було добре в нім від самого початку. Не знаю, як до сього прийшло, але ми всі почали оповідати взаємно ріжні веселі кавалки. Зовсім не з куртуазії признаю, що їх оригінальні оповідання були ліпші ніж мої, вичитані в останніх числах „Jugend“ і „Simplicissimus-a“ (чим знов зовсім не хочу сказати, що не бажаю Українцям таких видавництв). Здається, що анекдоти почали ся з того, що я взяв з якоїсь дошки, котра мала наслідувати столик і була вбита в землю, яка мала наслідувати стіну, гранат, а не знав, що він іще не вибух (будь що будь оригінальна прикраса отаманської кватири). На те Вітовський: „Уважайте, бо як вам вилетить з рук, другий курінь може опинити ся без офіцерів: сей московський гранат ще не ви-

бух' мабуть тому, що як упав, за мало було коло нього наших стрільців... Знаєте, недавно один з наших молодих Гуцуліків питає інженера Павла Теодоровича, того з Добрин коло Стрия, чому куля з мерзера, як упаде, зараз не вибухає? А на те Теодорович каже: Дурний! Ти не знаєш того? Та-ж вона чекає, аж більше людей збереться коло неї". Так дійсно тралило ся недавно Москалям: вони нашли наш гранат, що чомусь нє вибух, і поти коло нього збиралися

Сотник У. С. С. Дмитро Вітовський.
Світлив під Болеховом 3. червня 1915 Т. Мойсеович.
та майстрували, аж поки він не зміркував,
що є вже достаточна скількість людей. І тріс,
зробивши „Volltreffer-a“, якого по нім вже
ніхто з наших не міг сподівати ся“.

Посипали ся веселі оповідання з поля, веселість котрих може вповні зрозуміти та відчути лише той, хто особисто знає виступаючі в них дієві особи.

Від часу до часу переривали їх присутні то голосним ширим сміхом, відомим в українських гімназіях під назвою „гомеричного“, — то дотепними парафразами пісень. Між іншим заінтересувала мене парафраза пісні:

„Батьківська славо,
Ведеш ти нас.
У бій крівавий
Ідемо всі враз...
Кров ріками пливе,
Смерть навкруги,
Побіда нас жде —
Йой, йой, що то буде?
Втікаймо*)! — —

Оповідання сипали ся, як з рога досгатку, а всі лучили ся з життям наших стрільців! Ось деякі з них:

В половині червня прийшов другий курінь з під Кадубної до вікторівського ліса страшно стомлений. Розглянув позиції, уловжив полеві сторожі, але боєвої лінії ізза страшної втоми розставити не міг і положився спати. Серед темної ночі приходить трівога з бригади — всі зривають ся на рівні

---

*) Порівнай оперу „Фавста“.

ноги, вмить стояв курінь готовий до бою. Тоді вилазить зпід шатра заспаний стрілець і сильно занепокоєний питає: „Що то? Fassung“ (видача поживи)? Він думав, що спізнився і не матиме вже хліба. Гомеричний сміх привитав його занепокоєну міну.

Гупулик, літ 16, з багацького роду, приступає до Мойсеевича, курінного фотографа, та просить представити його Престолонаслідникові, котрий мав саме приїхати до наших Стрільців. „А тобі нащо сього?“ питає Мойсеевич.

— „Хочу, щоби мене по війні зробив війтом у моїм селі“.

„А що-ж ти робив би як війт?“

— „Я запровадив би порядки, зробив добрі дороги, бо в селі вибої і чи одно добре можна там зробити!“ відповідає револютно малій хлопчина, голова котрого починає уже тепер думати *pro bono publico***). — В Грабівці (повіт Сколе) мали наші Стрільці приказ від провідника сотні Кучабського перечислити стрільців. Стрілець числити раз, числити другий і очам не вірить. Вкінці зреаговано доносить свому начальникові: „Доношу по-глушно, що стрільців о пять більше, ніж було перед битвою“. — Провідник сотні здивований у найвищій мірі іде сам числити.

**) Над громадським добром.

Вкінці показуєть ся, що з сотні Вітовського ціла чета, непризначена до участі в битві, сама побігла на поміч тим четам, що стояли в огні. І тому стрільців було о п'ять більше.

Серед таких оповідань, перериваних рясними сальвами найцирійшого сміху, скоро минав час. А мені здавало ся, що я з сим курінем був від самого початку, так добре я

Сотник У. С. С. В. Дідушок, заступник отамана П. куріня. Світлив коло Викторова 17. червня 1915 Т. Мойсеович. чув ся у сїм товаристві. Вже з верхів дерев на дно яру почав падати разом з дощем сірий вечірній сумерк, як до кватири всунув голову, а опісля й цілє тіло теперішній отаман сього куріня Василь Дідушок. Я перший раз його побачив. Його неукраїнське та на-

віть неславянське гостре лице з енергічним виглядом і меткими рухами очей незвичайно різко відбивалося від усіх інших фізіогномій присутніх, котрі для себе становили якусь гармонійну цілість. Ми познайомилися. Він хвилину поговорив з Вітовським про якусь урядову справу та зараз присвятів свій час мені. Я заявив, що саме покінчена інтродукція моого знайомства з сим курінем удалася знаменито й тепер хотів би я забратися до своєї роботи, т. є. передовсім оглянути табор. Отаман і його окруженнє разом з Вітовським радо пристали на се й таки зараз мимо порядного дощу вийшли зі мною з кватори, щоб опровадити мене по таборі. Мені сей дощ зовсім не був прикрай, бо я вже ліпше змокнути ніж міг, ніж змок. А на них не робив він загалом ніякого враження.

Йдемо наперед у гору яром (він тягнеться з полудня на північ, стаючи все вузшим і висшим). Опісля звернули ми ліворуч і вийшли через ряд землянок і шатер з ліса, під котрим на заоранім полі стояла свіжа могила наших стрільців, що на сім місці під самим табором другого куріння лягли головами. Могила гарно вдержана, на чотирьох її рогах чотири сталеві циліндри зі шрапнелів, кругом поруче, на могилі квіти, по котрих спливає слізами дощ, у могилу вправлений масивний хрест дубовий, а на нім напись:

„Тут лягли головами дня 10 липня 1915 в боротьбі за волю України Українські Січові Стрільці: Павло Рудий, уроджений 1887 р. в Скваряві (повіт Золочів) — Михайло Куктар, уроджений 1896 р. в Саджаві (повіт Надвірна). В. і. п. Товаришам товариші“.

Скільки таких могил покриє тепер українську землю! І чи виборять ті, котрі спочили в них, ту волю, що як мета вписана на їх могилах. Може ѿ вибороли би, якби ми вміли бути не відтепер шанувати бодай так, як тепер, тих, що приносили себе в жертву нашій національній справі. А то на земній кулі мабуть нема племени, котре з таким непростим недбалством відносили ся-б до памяти ѹ традиції своїх робітників, що впали в боротьбі. Чверть століття минає, а такий Драгоманів не діждав ся навіть коротенької життеписи, в котрій була би згадана його величня праця, подібно є з Франком, Грушевським і множеством інших. Про монографії визначнійших людей нашої давнійшої бувальщини нема що ѹ говорити. Такі інтересні і близкучі постаті, як отамана Богуна, Шалля, Гордіенка, Дорошенка, Сірка, котрі в інших народів, не виключаючи Муринів в Америцї (що розвинули зовсім показну літературну продукцію*), мали би цілі памят-

*) Піви. амер. Мурини мають висші школи й багаті інституції.

ники з книг, — у нас навіть для інтелігентної молодіжі, що кічить вищі школи, становлять пустий звук, котрий ій нічого не говорить. А які величні постаті існують у нашій князівській добі! З них усіх тільки один одинокий батько Богдан, для розуму й величини котрого чужинці не можуть найти слів похвали та одушевлення, діждав ся ряду більших або менших відзвів наших перовладних людей. Але яких! Візьміть в руки першу лішту книжку чи брошуру про Богдана, котрий з розсипної невольничої маси творив націю, — а пайдете передовсім не признання для його безмежно великого діла, виконаного бідними засобами, тільки всякого роду осуди й лайки, котрими автор хоче показати на силу свій критицизм, якого звичайно не має. Коли ж таке діється ся з зеленим деревом, на причуд могутнім, то що ж діється ся щойно з сухими та меншими? Чи ж дивота, що в такій атмосфері виростають навіть типи, які такому Франкови, котрий створив українську літературу й поезію у Галичині, — зовсім серіозно закидають. що він знищив нашу культуру? Тут нема що говорити, що се смішна думка одиниці, бо ся одиниця виросла там, де такі думки зовсім не були смішні; вистарчить переглянути річники часописей з часів найбільшої діяльності Франка, щоби переконати ся, що такі думки мав наш загал. Се

просто страшна поява; корінь її лежить у багністій інерції нашої суспільності, котру разить усяка енергічніша одиниця. Один з наших діячів висловив ся раз на сю тему такими влучними словами: „Хочеш мати поважання в українській суспільності, — нічого не роби“. Так, у сїй дивній суспільноті в високій мірі розвинена нехіть до її власних робітників, вона кожного ліньюха величає поважним, а кожного гарячайшого робітника пятнує авантурником. У нїй не було й нема почуття потреби збереження слідів праці своїх робітників.

Такі думки мав я, стоячи над могилою сих молодих стрільців, що впали на сїм місці. Мені приемно було, що чиясь рука поставила знак на сїм місці, хоч я переконаний, що незабором, як тільки сей курінь піде даліше своїм крівавим шляхом, розсунеть ся та могила, зникне хрест з неї, розберуть поруче, а може нікого з нашої інтелігенції в цілій околиці не заболить о се голова. Ніхто не зробить навіть того, що роблять дики Індіяни, обставляючи каміннем гробниці вождів своїх. Ми зуміли допровадити до того, що навіть могила Володимирового сина запала на нашій землі і нині нема сліду, де вона стояла. Ми не маємо навіть марного опису церкви, в котрій спочиває тіло останнього з великих гетьманів України — Івана Степановича Мазепи!

Ми така гарна нація. А якби мене на другім світі запитали, чи з поворотом на все таки сей світ хочу вибрати інший народ за свій, я відповів би: ні. Бо в нім дуже цікаво жити: така величезна ріжноманітність індивідуальностей.

Жерело Мазепи в карачинськім лісі над Золотою Ліпою.
Світлив 7. VIII. 1915 Т. Мойсеевич.

В сїм змоклім убогім таборі (нема в нїм ніодного з синків кревних і свояків „наших батьків народу“) таки народжується думка пошани для тих, що впали на шляху боротьби за свободу сїї гарної нації. Представте собі молоденьких 11-ти-місячним боем утомлених хлопців, що забрили в сей ліс і самі не знають, на як довго. Недалеко гремлять російські гармати й бубнят машинові кріси. Гранати та шрапнелі сягають аж сюди.

А вони, ті хлопці, своїми ще невповні розвиненими раменами несуть тяжкого дуба, щоб його уставити на могилі тих, що погинули.

А скільки тут у сім таборі веселости й гумору. Тут ділять усіх Стрільців на чотири роди (щось подібно, як римських легіоністів). Перший, найбільш поважаний, рід становить т. зв. „штанд“, себто основа, другий, рівнож вартний уваги, вдоволяється номенклатурою „парубоцтво“; третій званий „фіфаками“, або „финиками“, се вже всякі спекулянти, ласі на лекшу позицію і роботу, а четверті се „маркеранти“, котрих називають також „дрянею“.

Хто перейшов ся-б сим табором, той переконав ся-б про справедливість Франкового вислову про війну:

„Війпа! Вона не дасть, бач, гнить і скніти,
Все гонить до нових стремлінь і змін.
В огонь життя, що гріє, жре і світить,
Усе нових докидує полін“.

Що ступінь, то щось дуже дивне, як на молодіж українського народу. Бо як ви наприклад зрозуміете се, що молодіж народу, котрий колись на Запорожу, будучи сотки літ суворенным паном, не збудував ніодної порядної твердині, — тут у вохкім ярі чужого ліса, знаючи, що години побуту її в нім почислені, підприймає з власної ініціативи, без чужого кулака, важні культурні роботи.

До них слід зачислити гарну купальню зі штучними водопроводами. Ви певно думаете, що се кпини. Тимчасом се дійсність. Правда, неймовірна дійсність, але дійсність. З природного жерела в лісі, котре стрільці назвали „Жерелом Мазепи“, попровадили вони вирубаними в довгих дубових пнях коритами воду до двох низших басенів, в котрих один призначений на збирання води до пиття (з відливом aqua profluens, аякже), а другий на купальню. В сім останнім поставлена гарна будка, ціла заслонена щільно з усіх сторін зеленим смерековим гіллем, уложеним у формі вузьких, високих стін. Навіть найстидливійша дівчина могла би в ній купати ся. А є в тій будці туш, що паде з висоти яких двох метрів. Ще інтереснійша від цього факту помисловість наших хлопців при будові сеї купальні: Великий казан з подірвленім як решето дном слугить за збірник води, котра як туш виливається на водобоязне тіло Руснака. І скажіть самі: Чи не оригінальна картина? Адже хто з нас не знає 70% наших інтелігентів, котрі живучи по містах, де о дешеву кушель так легко, виказують засадничу та систематичну ненависть до чистоти й води загалом, з виїмкою тої, що подають у каварнях. Се однока систематична „діяльність“, в якій загад галицької інтелігенції міг би сміло супер-

ничити з інтелігенцією інших пародів, якби мав тільки спільну арену до лопису.

Але треба признати, що ми маємо також „людей з характером“, т. з. таких, котрих навіть війна абсолютно нічого не навчить. Покійний Павлик, котрий таку вагу клав на постійність характеру, мав би велику сatisfacció, бачучи навіть у сїм таборі, де у загалу нашої молодіжи слідна засадища зміна психіки, — частину людей з „характером“. На „характер“ Руснака складається у першій мірі очевидно артистичне *dolce far niente*, хочби навіть воно не було солодке, тільки гірке. Переїжджали наша шляхта й інтелігенти, як інформував мене з гумором наш артист Гаврилко, не завдали собі навіть настільки труду, щоби перед розбиттєм шатер оглянути терен, на котрім їх розпинали. Прийшли й добре їм було там, де стали. Тай розбили в тім „добрім“ місці коло 20 шатер. Але, як відомо, саме характерним людям найбільше прихолить ся терпіти в життю; прийшла вода велика й то серед ночі тай на превелику втіху цілого табора залила тих двайцять шатер так ґрунтовно, що їх мешканці ключками та гачками витягали з заливих водою шатер свої торби з хлібом і шматтем. Опісля пішли „в комірне“ до своїх щасливійших товаришів. Тих комірників прозвано переселенцями або емігрантами.

Навчені досвідом перевели в таборі „каналізацію“. Я перекопаний тепер, що ми, отримавши поділ Галичини, потрапимо під проводом власних інженерів перевести відводнене усіх мокрих околиць.

Мають наші стрільці в сїм таборі і звязки свого звіринця: на горбiku стоїть маленька будка малесенького песика, а біля неї таблиця з великим написом: „Цербер“. Дійсно трудно здергати ся від сміху, бачучи такий прояв гумору — в сїм лїсі, так близько боєвої лїнії, де кождої хвилі може досягнути ворожий гранат або шрапнель.

А той їх гумор прибирає найріжнійші форми й доходить часом до цілком неподіваних проявів. Молодечий, як шампанське вино бурливий гумор. Ось н. п. така його каскада. З російських позицій летять гарматні кулі прости на счовий табор. Вже чути їх свист. А в таборі — ви певно думаете: страх? — неописана радість: „Є, є“ кричать стрільці в очима, розпаленими надією, і вибігають напроти летючих шрапнелів, щоб, як на гаївці пилку, видирати собі з рук алюміній, котрий походить зі шрапнелевого пальника. Така картина пригадує гумор старих пісень Запорожа та старі свідоцтва безбоязькості наших прадідів. Якась дивно нїжна, золота струна спомину тягнеться від сеї картини крізь великі простори зе-

мельні і довгі століття темної неволі аж ген до хлопців „Уруш-шайтана“, Сірка та Палія, Богуна й Богдана. А ген-ген, де вже майже зникає жедви чутний відгомін сеї золотої струни, видніє таємнича й могутня постать князя Святослава, Володимирового батька, що окружений з малою горсткою свого війська великим натовпом ворожих сил, сказав до своєї дружини слова, котрі колись у нашій самостійній державі повинні писати ся на прапорах полків наших: „Не принесем сорому ураїнській землі!“

Дивна річ — в руці одного з опровергаючих мене по таборі командантів чет залишив я невеличкий, але чудової роботи медаліон; на тім самім матеріалі, принесенім з російської боєвої жінії повітрем, вирита голова великого князя Святослава, гордо піднесена вгору, зі стягненими бровами, в за厉іні шоломі. Виконавець того медаліону — Гаврилко. Якби я не вважав за обиду вислову, котрий численні люди уважають за похвалу, то сказав би був виконавцеви цього медаліону: „Я ніколи не сподівався по вас, що ви зможете щось подібне сотворити!“ Я вже хотів сказати сю гарну похвалу, але в сам час виручив мене Вітовський. Він узяв з рук артиста сей медаліон і, жартом ховаючи його, сказав: „Може се буде одинокий медаль, який отримаю...“

Однак є легкий алюміній зі срібним полиском не все приносить золоті спомини та чудові медаліони. Він часом, падаючи біля табора, ранить наших молодих хлопців, що з такою радістю вибігають йому назустріч. А буває й гірше. Заміськь шрапнеля засвищеть завищить гранат, його небезпечніший брат. Тоді між жадними матеріялу на свої вироби повстає гнів на Москалів. Дають ся чути оклики: „А то собаки! Колиб хоч кілька шрапнеліків пустили, бо нема вже з чого перстенів робити!“

Головна галузь продукції з алюмінієвого матеріялу то вибір перстенів. Яка в них ріжноманітність! Почавши від найскромніших, скінчивши на вишуканих щодо форм і взірців. Отримав і я перстінь в подарунку від одного стрільця, котрий за нього навіть заплати не хотів приняти. Може тому, що за нього заплатити трудно. Адже матеріял на такий перстінь здобувається з нараженням життя. Се відчувають часом також т.зв. — але може ліпше не сказати, хто? Дивлюся я на стрільця, котрий зробив мені сей гарний подарунок. Старший чоловік. Вітовський подає мені зараз його коротку життєпись: „Се найстарший стрілець у нашім куріні. Називається Петро Заворотюк. Уродився у Стаях, повіт Рава Руська, в р. 1871. Бував далеко в світі. Знає мови: німецьку,

мадярську, румунську, болгарську і т. Має сина, котрий виховується у Krakovі. Бравучасть у бурській війні по стороні Бурів. Великий службіст. Його поважають і називають „вуйком“.

Я міг би оповісти ще багато про другий курінь Українських Січових Стрільців. Але може вам уже скучно. Сей курінь і на ті має раду: чудовий хор. Вже цілком темніло, як він зібрал ся перед отаманською кватирою. І попили пісні. Передовсім улюблена пісня цього куріння, улюблена ізза мельодії:

The musical notation consists of two staves of music. The top staff is in common time (indicated by '4/4') and has a key signature of one sharp (F#). The bottom staff is also in common time and has a key signature of one sharp. The lyrics are written below the notes:

Ой ззда гори чорна хмара ста —— па.
то не хмара моло-ді гу-за —— ри!

„Ой, зва гори чорна хмара всталася,

То не хмара, молоді гусари . . .

Попереду їдуть генерали,

А по заду бують у барабани . . .

Не журіть ся, молоді гусари:

Попереду їдуть генерали,

А по заду бують у барабани“ . . .

Чи тільки ізза мельодії любить сю пісню
II курінь?

А чому лібить він отсю пісню:

„Зажурила ся молоденькая вдова,

Що не скошена, не згromаджена зелененькая трава :

Наймила вона си косарів двайцять чотири
Щоби вони їй діброву скосили.
Косарі косять, косарі косять,
А вітрець повіває,
Шовкова трава, зеленая
На косу налягає“...

Ген далеко в молодім, зеленім лісі губить ся між корчами тихеньке сольо стрільця-співака, немов житте тих, що сподівали ся вірнути до дому, а вилили його кріавими струмками на скелях Бескида, на болехівських мочарах. Розплила ся пісня по корчах у темнім лісі, як кров у чорній землі . . .

Чому любить січовий курінь отсю пісню?
Нараз загремів грімкий як приступ свіжого полку свів — говіркий, веселий:

„Ой, лєтіли чорні мухи
Тай стали сівати . . .

Гей, гей, лучше було жити в світі козаком,
В Крим по сіль ходити, звать ся чумаком“...

З команди бригади просили, щоб відкривали телефон, як наші хлопці співають.

„Чи ви відкрили телефон?“ — питает один з офіцерів.

— „Відкрили, відкрили!“ — відповідають з усіх сторін.

А дощ не стає. І ллеть ся струями по струнких пнях молодих грабчуків, по мягкім листю вурдовини, по дні яру, над котрим

Провідник „Артистичної Горстки“ при У. С. С. четарському І. Івапець на становищах в Викторові. Світлив В. Розумович.

таборує другий курінь Українських Січових Стрільців.

Ми зішли вечеру та пішли в темну ніч. Було ховако під ногами й дощ таким голосним шумом плакав по лісах над Золотою Липою, що мені пригадали ся переповнені жиноцтвом залізничі двірці в часі мобілізації, з котрих далеко, далеко ніс ся плач, —

зовсім такий самий, як шум цього дощу в лісах над Золотою Липою, де стоять табором два куріні Українських Січових Стрільців.

А російські ракети так чудово моргають над лісами, в котрих стоять табором наші хлопці . . .

Як І курінь У. С. С. опускав свій табор.

(Зміст: Що принесла вечірня година? Як довго „рештував вози в дорогу“ І курінь У. С. С.? Що він лишив за собою і як опускав свій табор? Проба розбору враження „непевності“. Ніч, зрозуміла мова й один сонет Данте. Найширший краєвид. Ніби відгомін історичних споминів).

В лісах над Золотою Липою запанував сумерк. Вже по малих шатрах наших Стрільців заблестіли невиразні світла, як до канцелярії курінної управи, в котрій ми працювали, вступив жовнір, присланий з бригади, та спітав, де командант Стрільців. Я велів запровадити його до команданта. За хвилину повідомив нас командант, що весь курінь має зараз відійти в напрямі на Г....

Почав ся живий рух.

Вмить зникли уставлені ряди наметів, заїхали вози та поставали на краю поля щід лісом. Не минуло 10 хвиль, а всі сотні І куріння були готові в дорогу та стояли під лісом. Жаль було опускати сей ліс, у котрім стрільцям було найспокійніше жити за весь

час війни. Вони прийшли тут дня 7. липня, а відійшли дня 5. серпня вечером.

Скільки враці полишили вони тут, гарної, артистичної праці. Чудово виконані дімки й доріжки з різьбленими написами та прикрасами. А в другім куріні — цікаво, чи він також нині відходить? — ще й гарні землянки зі сходами й охоронними окопами та знаменитою купальнею.

Стежа розглядає околицю над Золотою Ліпою.
Світлив в серпні 1915 І. Іванець.

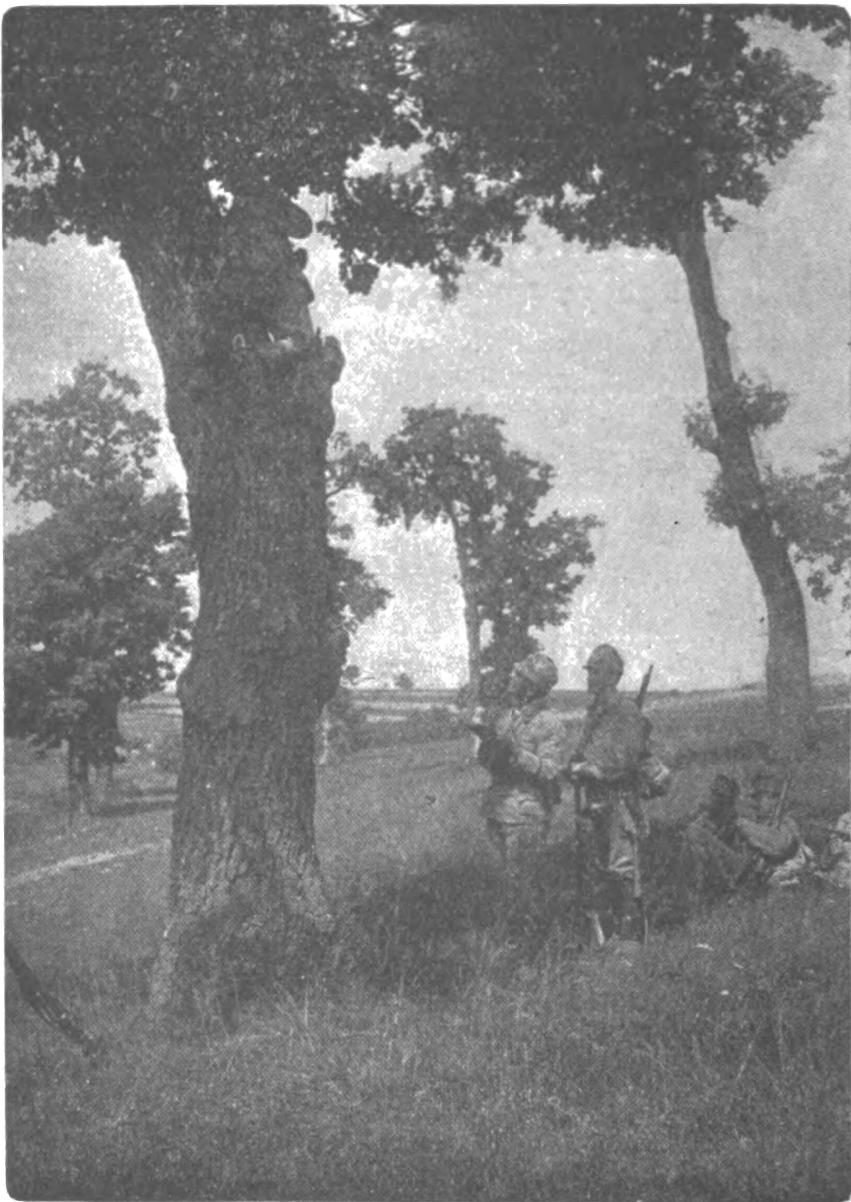
Вже було майже зовсім темно, як всі сотні І куріння рушили в похід. Вони йшли так тихо, якби не хотіли сполоскати від себе щастя, котре їм товаришило в сім ліску. Я вийшов наперед з двома товаришами, полишивши наші річи на однім зі сотенних возів. Опісля

ми задержали ся у полі, в долині, щоби побачити, як переходитимуть ізопри нас довгі ряди наших хлопців.

Я вже бачив нічні пересування військ. Вони роблять незвичайно понуре вражінне. Ті темні постаті й кольони, що сунуть у темряві перед себе, одна така сама, як друга, сунуть без кінця, — при чому не видно виразу їх лиць, — викликають вражінне, немовби вони вже тепер, таки зараз, ішли на смерть. *Morituri...* Здається, що їм якось ніяково, бо вони — не співають. А в психіції українського обсерватора спів рівноважний, ба ідентичний з життєм, все одно — яке воно, радісне, чи сумне.

Сунуть і сунуть мов величезна хмара нічних лиликів. — Як якісь тіни, що збирають ся йти через „Лету бездонную та каламутную“. — Здається, що якби ті їх лиця були видні, то на них малювала ся-б передовсім непевність, одно з найприкрійших вражінь, яких знає людина. Воно дуже складне. На нього складається крім здenerвовання передовсім страх, такий легкий, — хвилюючий, як став при березі, — страх перед тим, що буде. Він спочиває на свідомості, що було ліпше. Бо, хочби як зло було на тім місці, котре опускається ся, все-таки опускається ся його живим. Значить: воно було добре, щасливе. А тут ідеш кудись, сам не

знаєш, куди. І де тебе спиняť, не знаєш.
Як велика ватага перекотиполя. В думці

Стежа І. С. С. на полях коло пановицького ліса.
Світлив в серпні 1915 І. Іванець.

зразу навіть не повстає надія на лішче. А
потому, коли її силою волі прикличено до

себе, вона видається така пуста, як лампта без оліви. Якби так хоч сонце світило! А тута ніч западає щораз чорнійша й тяжша.

Але хоч які прикрі ті думки війська, що перетягає ночами, ще прикрійші думки того, що зустрінеться з ним, відірваний від свого відділу, ні знаючи, де його шукати. Бо все-таки ті, що йдуть збитою лавою, почивають себе принаджними до тої лави, котра становить якусь силу та має якусь керму. А одиця, відірвана від гурту, бідна, коли опиниться сама серед темної ночі супроти темряви, бездоріжа та чужої для неї сили.

А все-таки наша мова, що відзвивалася між рядами наших Стрільців, впливала на мою розбурхану думками душу якось успокоюючо; ся мова просто потахала в мені як роса в землю, спалену посухою; мені пригадався третій сонат Данте п. з. „Віднайдене серце“...

А сотня за сотнею йшла тихо й повагом уперед, поруч іхала на конях часть офіцерів. З заду звільна та глухо тарахкотіли по пільвій дорозі вози.

Перейшли, переїхали. Я вслухав ся у далечину й почув, як десь дуже далеко співала більша скількість людей українську пісню. Ніхто з нас не міг відрізнити ні слів, ні мельодії. Але всі ми були згідні в тім, що

Провідник стежі посилає звістового з вісткою.
Світлив над Золотою Липою в серпні 1915 І. Іванець.

се мусить бути українська пісня. Видно, що крім мельодії мусить бути в пісні ще щось, що надає їй колорит. Се не співав наш курінь. Він був ще недалеко. Зрештою за хвилю дав ся чути і його спів. Він звучав якось пригноблено, непевно. Так співають тільки люде, що йдуть на непевне. А потому й іх спів пропав — на широкій, хвилястій подільській рівнині. Я глянув навкруги. Ще ніколи не видав ся мені обрій такий широкий і великий. Може тому, що я довго передтим жив у горах, а опісля у великих містах. Може тому . . .

Курінь пропав у темряві без сліху. Як дивно скоро подільська рівнина пожирає маси

людей! Скільки вона вже пожерла відділів, цілих військ і народів! Хто сюди не йшов, чиї кости тут не пропадали! Без сліду, без вісти. Може гри й тому веселійші, що в них нема стільки могил . . .

А з землі сеї рівнини, покритої темрявою ночі і мракою, нє підносить ся ніякий свідок їх безконечного походу, не відзивається навіть такий невиразний відгомін, як гомін пісні нашого куріня, що пішов на невідоме в темну, глуху ніч у ще більш невідому будучність . . . Що світить у душі тих темних рядів, що зникли в тяжкій мраці літньої ночі Поділля? . . .

І приходять на думку пісні українського народу. Старі, як золото не ржавіючі пісні. Пісні з воєнних часів, мережані червоним як кров світлом ранньої зорі та червоною як рання зоря кровю борців. Всі їхні мотиви, що описують ранній похід, зібрали ся, як у призмі, в словах Тараса:

У неділеньку та ранесенько
Сурми труби вигравали,
В поход, у дорогу славні компанійці
До схід сонечка рушали . . .

Який же контраст принесла з собою новочасна війна! Не „до схід сонечка“, не „ранесенько“ рушають тепер „в поход, у дорогу“, тільки, темною, як найтемнійшою

нічю, серед пітьми та мраки, щоби ворог не бачив з гори, зі своїх модерних машин-літаків. І не при гранню сурм, але тихо тихесенько. Тільки легким як шум води співом значать свій похід. Таким, якого ми й розпізнати не могли. Якийже він сумний-сумний. Чи в його тоні звучить мельодія скарги на дощ і мраку, на холод і голод, на болото, що пхається в отверті, свіжі рані? Чи може се шівсвідоме прощання старої народньої пісні — таємничий похорон пісні?

Часи, в яких вона родила ся, не веренуть уже ніколи. Не вернє і те, що ми як народ занедбали зробити в тих часах. Можтому так безмежно сумно в тяжкій мраці літньої ночі Поділля?

Четарь Михайло Гаврилко.
Світлив у Львові 29. I. 1916 Гениер.

На прощаннє берегів Золотої Липи.

(Зміст: Від фронту. Розмова з артистом. Про маляря Неваківського. Що в штуці головне? Недокінчена розмова про історичну картину. Опущений табор другого куріння У. С. С. Тайна сили спомину й загадка національної традиції. Думки Піндара, Шілера та Шевченка.

Було то дня 7. жовтня 1915 р. Цілий полк У. С. С. стояв над Стрипою — в огні. Саме яких 2 або 3 години по моїм відезді зі стрілецьких становищ почув я за собою сильний греміт російських гармат.

Греміт росте та кріпшає. Коні немов саможіть прудко віддаляють ся від поля знищення й біжать подільськими ланами. А там геть за нами — свище і гуде здалека, чорний вир в повітря йде (якийсь час опісля одержав я від тов. Вітовського картку, в котрій він доносив мені, що російська артилерія незвичайно сильно атакувала).

Груди розпирала якась ясна, тепла та приемна легкість: се ворушив ся в півсвідомості інстинкт самозаховання життя, що

немов говорив: „Тут безпечно, тут щораз безпечнійше...“ Й робило ся добре на душі, так добре, як у студений вечір в огрітій кімнаті матері.

День був чудовий. Товариство інтересне: Зі мною іхав один з молоденьких офіцерів У. С. С. — артист. Він одушиовляв ся картинами Новаківського. „Знаєте, вони в кождій заграницній галерії звернули-б на себе увагу та зробили-б рекламу українській штучі!“ — говорив мій товариш.

Я чув ся недобре й був сильно втомлений і здепервораний. Аде запал моого товариша розпалював й у мене охоту до дебаті.

— „А що розумієте під висловом: штука?“ — запитав я його. „Але відповідже мені на се питанне не чужою, тільки своєю, виключно своєю думкою“.

Молодий хдопець задумав ся, а потому відповів:

„Знаєте, я гадаю, що на штуку складається дуже багато річей, в котрих головне: величезна льогіка. Представте собі, яка величезна льогіка є в творах напр. Мікель Анджеля, в його угрупованнях, вимірах, рухах мязів і т. д. і т. д. Мено вражає в творах великої штуки передовсім та льогіка. Як послідовно в них одно з другого виходить! Якже сильно треба збегнути тайни природи

й людини, щоб так льогічно представити щось! І се моя трагедія, що я не відчуваю в собі бажаної інтензивності тої артистичної льогіки“.

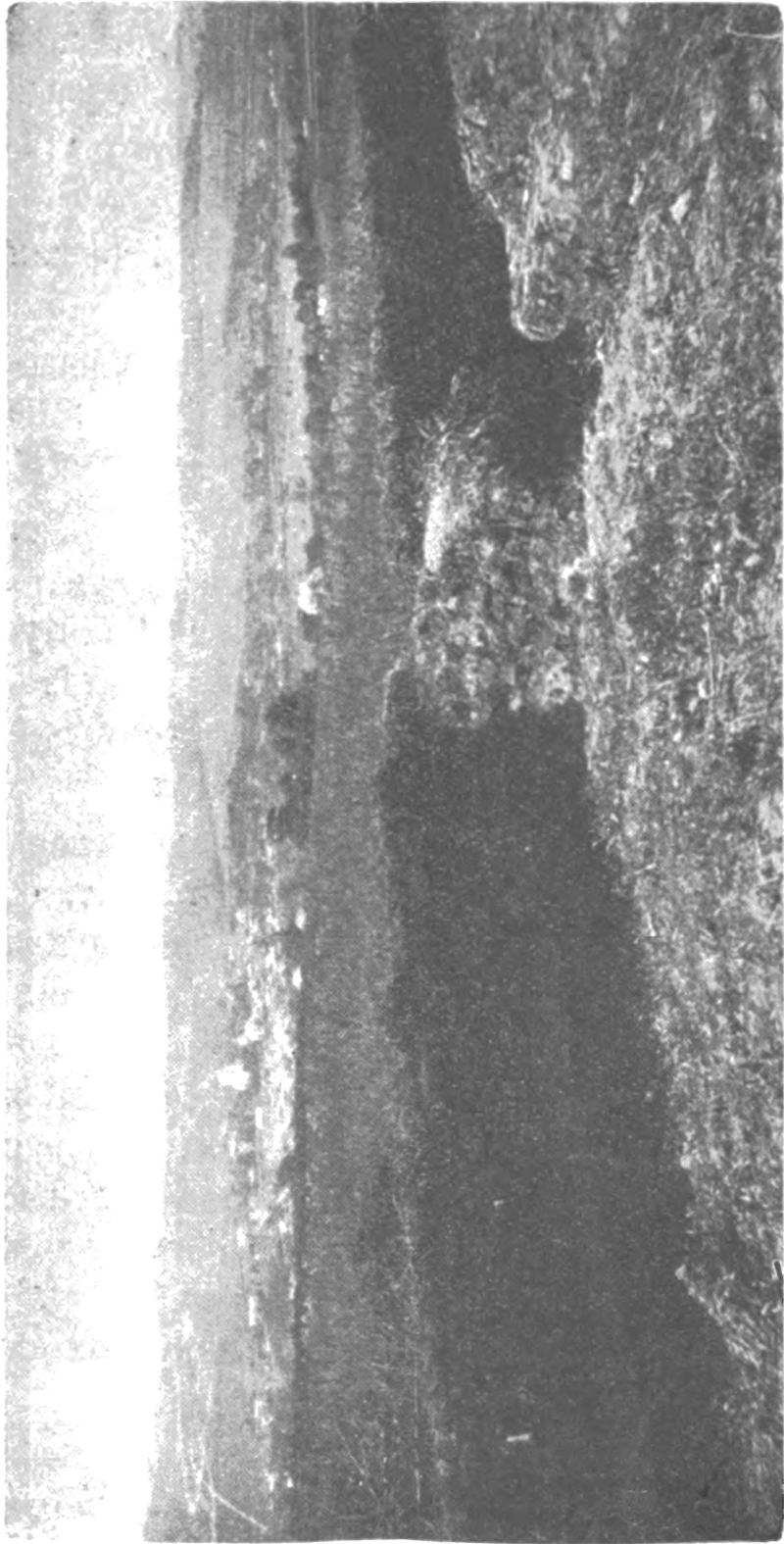
Він якось нагло урвав з лёгким і мягким смутком у голосі.

— „Чи не називаєте ви льогікою меншебільше того, що в деяких дефіціях штуки називають інтуїцією?“ — запитав я по хвилі.

„Так, але тільки меншебільше так. Тут доходимо до причин, чому в нас історичне малярство так слабо розвивається. Бо інтуїція тут саме, в історичних картинах, відограє окрему роль. Возьміть напр. відому картину „Віздр Хмельницького до Київа...“

Він почав подрібно розбирати суму праці, вложену артистом у цю величезну картину, її порівнювати її з вислідом. Але його думки переривалися раз-у-раз. Уривав їх то відгомін того, що ми за собою лишали, то подуві холодного осіннього вітру, то відділи артилерії, що минали нас. В часі перерви думав я над тим, як без порівнання лекше відтворювати історичну минувшість напр. шведському маляреві, котрий може її студіювати в своїх музеях в усіх напрямах аж до владження кіннат у різних століттях.

Серед таких розмов і думок переїхали ми спалене містечко Завалів і ейшли на

Вид від закопів У. С. на правій (західній) березі Золотої Ліни на Завалів і на російські становища. Світлина 12. VIII. 1916. Т. Мойсеевич.

стрілецький західний беріг Золотої Липи, з якого представився нам чудовий вид.

Десь тут, мабуть на східнім березі ріки, має бути могила четаря У. С. С. Івана Балюка. Ми довго шукали її коло червоного двора, але не могли знайти. І поїхали дальше.

Нараз звернув мою увагу якийсь спалений двір. Я вискочив з воза, пізнавши місце, в котрім стільки разів переходив битий шлях, аби з табору І-го куріння дістати ся до табору другого куріння. Він знаходився кільканадцять кроків від дороги, в ярі, серед ліса. За мною зіскочив з воза й мій товариш. Ми увійшли в ліс.

Признаю ся, що я ніколи не зазнав рівно сильного, приемного враження: Ліс був пустий і тихий, увесь покритий червонояво-золотим листем, котре опало й тільки ще тут і там держало ся на деревах. Крізь ряди сірих пнів грабини блисталі червоні смуги сонця, що заходило. Під нашими ногами, як глибокий диван, подавала ся верства сухого листя та щось шептала. А в ярі стояли незайняті землянки, будівлі й лавки другого куріння, все покриті сухим, золотим листям, блискучим від червоності сонця, що заходило.

Сю приемну тишину й пустку ліса оживили мені картини, котрі я тут недавно ба-

чив і переживав, знайомі лица товаришів, їх
слів і житте.

Як прозорий бурштин праісторичну мушку, так обхопив мій спомин сю картину, щоби на завше заховати її в мозку.

Чому сей опущений січовий табор зробив на мене таке сильне й приемне враження? Я не міг того пояснити собі. Заворушена сим питаннем думка почала в літературі шукати за відповідю. Але знайшла тільки те, що подібні ситуації стверджували люде віддавша, однаке відповіди на них не давали. І так напр. Шілер каже:

„Was unsterblich im Gesang soll leben,
Muß im Leben untergehn.“^{*)})

Зрештою юякого пояснення, иї вказівки, як до цього дійти. Те саме говорить і поезія Тараса в його „Чигирині“, „Черцеві“ і т. д. — з іще більшою силою ніж Шілерівська, хоч і не так виразно.

„У келії, неначе в Січи,
Козацтво славне ожива...“

Нерозвязана загадка сили спомину є рівночасно загадкою оживлення нашої національної традиції. Століттями переходив я в голові всяких висловів людей думки про се питання, почавши від старого Піндара в його:

^{*)}) Що невмирощо має жити в пісні, мусить загинути в життю.

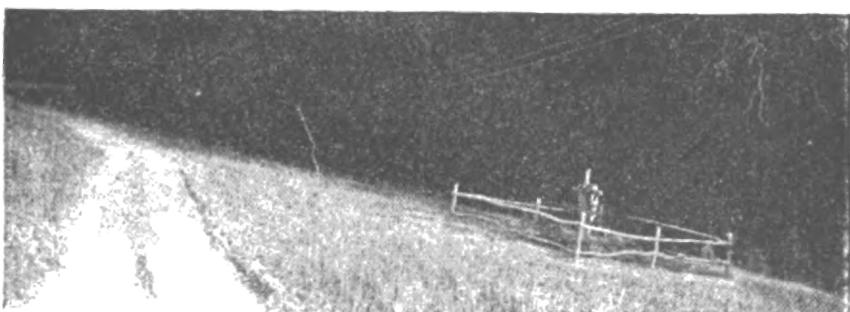
„Діла тривають коротше ніж житте слів, висловлених про ті діла“. Стара, досі непорішена суперечка між ідеалістичним і матеревалістичним світоглядом.

„Товаришу, не хочу вас знати, як ви з поворотом не відфотографуєте цього опущеного табору і то з місця, де яр найвузший, в напрямі, як ширшає. Чи можете мені пояснити, чому тільки з цього місця сей опущений табор робить таке сильне та приємне вражіння?“

— „Ні, не можу“.

Ми довго дивилися на опущений табор другого куріння в ліснім ярі над Золотою Липою, котрий звільна покривали ніжні й мягкі тіни півсумерку погідної днини.

Кождий з нас певно інакше пробував собі відповісти в душі на порушені питання.

Могила Павла Рудого і Михайла Кухтара У. С. С.
Світлив Т. Мойсеович.

3 MICT.

